# ОБІЦЯНКА

## Реквієм детективному жанрові

У березні цього року товариство імені Андреа Дагін-дена в Курі запросило мене прочитати доповідь про мистецтво писати детективні романи. Коли я вийшов із поїзда, вже сутеніло. З важких хмар на змерзлу, затужавілу землю нудно падав сніг. Засідання товариства відбувалося в будинку Комерційної спілки. Людей прийшло небагато, бо саме в цей час в актовому залі гімназії Еміль Штайгер читав лекцію про творчість пізнього Гете. Я говорив без запалу, тож і слухачів не міг захопити, і вони почали виходити, перш ніж я скінчив доповідь. Трохи порозмовлявши із членами правління, з двома-трьома вчителями гімназії, що теж радше слухали б про пізнього Гете, та ще з однією дамою, почесною опікункою Схід-ношвейцарської спілки хатніх робітниць, я одержав гонорар та гроші на витрати в дорозі й подався до готелю "Козерог", поруч вокзалу, де мені замовили номер.

Але й тут я не знайшов собі розради. Читати не було чого, крім німецької "Віртшафтсцайтунг" та давнього номера "Вельтвохе"; тиша в готелі панувала неймовірна, а про сон я не хотів і думати зі страху, що ніколи вже не прокинуся. Ніч здавалася нескінченною, таємничою. Сніг уже не йшов, усе завмерло, вітер ущух, ліхтарі на вулиці не гойдалися, ніде ані людини, ані тварини, тихо-тихо, тільки десь далеко, за вокзалом, щось раз загуло.

Я пішов у бар випити хіба ще чарку віскі. Крім літньої барменки, там був якийсь чоловік, і тільки-но я сів, він одразу ж мені відрекомендувався. То був доктор Г., колишній начальник цюріхської кантональної поліції, високий, огрядний чоловік, вбраний за давньою модою, із золотим ланцюжком до годинника впоперек жилетки, що тепер не так часто й побачиш. Попри свої літа, він мав чорну чуприну, яка лужилася догори, і пухнасті вуса. Він сидів біля стойки на високому

стільчику, пив червоне вино, курив сигару "Баянос" і називав барменку на ім'я. Говорив він гучно, жваво розмахував руками, анітрохи не манірився, водночас і приваблюючи мене цим і відлякуючи.

Коли вже було близько третьої ночі і слідом за першою чаркою "Джонні Уокера" випито ще по чотири, він запропонував відвезти мене вранці на своєму "опель-капітані" до Цюріха. Я погано знав околиці Кура та й взагалі цю частину Швейцарії, тож охоче пристав на його пропозицію.

Доктор Г. прибув до Граубюндена у складі якоїсь федеральної комісії і, затримавшись через негоду, пішов знічев'я послухати мою доповідь, але тепер не став мені нічого казати, тільки зауважив:

— Ви говорили не дуже вправно.

Вранці ми поїхали. Ще вдосвіта я випив дві таблетки медоміну, аби хоч трохи поспати, і тепер сидів, немов спаралізований. І досі ще добре не розвиднілося, дарма що був уже день. Серед темних хмар де-не-де проблискував клапоть металевого неба. Хмари поволі, нехотя розступалися, важкі, похмурі, ще повні снігу; здавалося, зима не хоче йти з цього краю. Місто звідусіль обступали гори, але в них не було нічого величного, вони скорше нагадували купи накиданої землі, ніби тут колись копали велетенську могилу.

Сам Кур був кам'яний, сірий, з чималими адміністративними будівлями. Я не йняв віри, що тут у людей росте виноград. Ми спробували проїхати до старої частини міста, однак важка машина заблукала у вузеньких глухих провулках і вуличках, де дозволялося їхати тільки в один бік. Аби вибратися з того лабіринту, доводилося давати задній хід, та ще по асфальту, що взявся ожеледдю; тож ми щиро зраділи, коли місто нарешті лишилося позаду, хоч я так і не роздивився як слід старовинної єпископської резиденції. То вже скидалося на втечу.

Я куняв, знеможений, ніби налитий свинцем, а попереду марою виринала з-під низьких хмар холодна снігова рівнина і поволі зникала за нами. Не знаю, чи довго це тривало. Потім ми обережно проминули велике село чи містечко, і зненацька засяяло сонце, засяяло так яскраво й сліпуче, що сніг одразу почав танути. З землі знявся білий туман, огорнув засніжені поля і знову сховав з-перед моїх очей рівнину. То був наче лихий сон, ніби хто наводивману, щоб я ніколи не побачив цього краю і цих гір.

— Знов мене пойняла втома, та ще під колесами неприємно шурхотіла жорства, що нею була всипана дорога; біля якогось моста нашу машину занесло на слизьке; потім ми перепускали військовий транспорт. Вітрове скло в машині було вже таке заляпане, що "двірники" не могли з ним упоратися. Г. сидів обіч мене за кермом, похмурий, зосереджений, пильнуючи важкої дороги. Я вже каявся, що пристав на його запрошення, і кляв віскі й медомін. Та далі потроху кращало. Долину знов стало добре видно, вона мов ожила: скрізь ферми, то тут, то там невеличкі підприємства, все охайне й небагате, на шляху вже ні снігу, ні криги, він ще мокро виблискує, але цілком безпечний, тож можна їхати швидко. Гори розступилися, стали не такі гнітючі, і невдовзі ми спинилися біля автозаправної станції.

Будинок справляв якесь дивне враження, певне, тому, що надто вирізнявся на тлі охайного швейцарського краєвиду,— жалюгідний і сирий, аж вода струмками збігала з нього. Одна половина його була цегляна, а друга— звичайна повітка; її дощану стіну, що виходила на дорогу, геть усю позаліплювано рекламами; клеїти їх почали, мабуть, давно, бо вже утворилися цілі шари тих плакатів: "Тютюн фірми "Бурус" пасує і до сучасної люльки", "Пийте "Сухе канадське", "Вітаміни", "Молочний шоколад Ліндта" і таке інше. Бічну стіну прикрашала величезна реклама: "Шини Піреллі". Проти цегляної половини будинку, на нерівному, погано заасфальтованому майданчику стояли дві пошарпані бензоколонки; усе це справляло неймовірно гнітюче враження, дарма що сонце сяяло тепер щосили і майже пекло.

— Вийдімо з машини,— запропонував колишній начальник поліції, і я слухняно вийшов, не розуміючи навіщо, але радий подихати свіжим повітрям.

Біля прочинених дверей на кам'яній лавці сидів старий чоловік. Неголений і невмитий, він був одягнений у світлу куртку, заношену, всю в плямах, і в темні зашмаровані штани, що їх колись одягали до смокінга; на ногах — старі капці.

Він безтямно втупився очима кудись поперед себе, і ще здалеку я відчув горілчаний дух. Абсент. Увесь брук навкруги кам'яної лавки був засмічений недокурками, що плавали в калюжах талого снігу.

— Добридень! — привітався начальник поліції, чогось, як мені здалося, знітившись.— Налийте, будь лас-

ка, бензину. Суперу. Та повитирайте шибки.— І він повернувся до мене: — Ходімо всередину.

Тільки тепер я помітив над єдиним вікном вивіску (шмат червоної бляхи), а над дверима — напис: "До Рози".

Ми ввійшли в брудний коридор, де смерділо горілкою та пивом. Начальник поліції пішов уперед і відчинив двері — певне, він тут уже бував. У господі, темній і злиденній, стояло кілька нефарбованих столів і лавок, а стіни прикрашали портрети кінозірок, повирізувані з ілюстрованих журналів; австрійське радіо передавало тірольські комерційні ціни; за стойкою ледве видно було худорляву жінку в халаті. Вона курила сигарету й мила склянки.

— Дві кави з вершками,— замовив начальник поліції. Жінка заходилася варити каву, а з сусідньої кімнати

вийшла неохайна кельнерка, як на мене — років тридцяти.

— їй шістнадцять,— пробурмотів начальник поліції. Дівчина поставила перед нами посуд. На ній була

чорна спідниця й біла, майже не застебнута кофта, одягнена на голе тіло. Обличчя невмиване, а біляве волосся— либонь, таке було колись і в жінки за стойкою — незачесане.

— Спасибі, Аннемарі,—мовив начальник поліції та поклав на стіл гроші.

Дівчина нічого не відповіла, навіть не подякувала. Ми мовчки випили каву. Жахливу каву. Начальник поліції закурив свою "Баянос". Австрійське радіо тепер повідомляло про рівень води. Дівчина попленталася до сусідньої кімнати, де виднілося щось біле— певно, незасте-лене ліжко.

— їдьмо,— сказав начальник поліції.

Вийшовши з будинку, він глянув на лічильник бензоколонки й розрахувався зі старим, що вже налив бензин і прочистив шибки.

— До побачення! — попрощався начальник поліції, і знову мені вчулася в його голосі якась безпорадність.

Старий і цього разу нічого не відповів. Він знов уже сидів на своїй лавці, безтямно втупившись уперед себе згаслими очима. Та коли ми підійшли до "опель-капіта-на" і востаннє озирнулися, він раптом стиснув кулаки, звів їх догори й уривчасто прошепотів:

— Я чекаю, чекаю, він прийде, він прийде!

На його обличчі світилася тепер безмежна впевненість.

— Як щиро казати,— почав доктор Г. згодом, коли ми наважились поїхати Керенцським перевалом (шлях знову взявся ожеледдю, під нами холодно виблискувало непривітне Валенське озеро; до того ж мене знову пойняла важка втома від медоміну, від згадки про віскі, від дивного враження, що я ніби уві сні мчу кудись без упину й без мети),— як щиро казати, я ніколи не захоплювався детективними романами, і мені шкода, що ви марнуєте на них час Учора в своїй доповіді ви говорили слушні речі; злочини свідчать про кричущу безпорадність політичних діячів,— я це добре знаю, бо сам належу до них, як національний радник, вам, мабуть, це відомо...— (мені це було невідомо, голос його лунав звідкись здаля; втома, наче мур, захищала мене, але я пильнував, мов той звір у норі),— люди сподіваються, що принаймні поліція наведе лад на землі, а я не можу уявити собі жалюгіднішої надії. Та, на жаль, в усіх тих детективних творах є ще й інша брехня. Я маю на увазі навіть не те, що ваші злочинці завжди бувають покарані. Ця гарна вигадка потрібна з погляду моралі, вона підтримує державний спокій так само, як і святенницька теорія, що злочин не винагороджується. А тим часом досить придивитися до людського суспільства, щоб збагнути, яка це облуда. Та я ладен заплющити на це очі, хоча б із чисто ділової засади,— адже всі люди, кожен платник податків має право на своїх героїв та на свій happy end 1, а постачати їх зобов'язані ми, поліція, і ви, красне письменство. Ні, мене куди дужче обурюють сюжети ваших романів. Тут уже брехня не знає ні сорому, ні меж. Ви будуєте свої сюжети логічно, наче граєте в шахи: ось — злочинець, ось — злочинців спільник, ось той, кому вигідний злочин. Детективові досить знати правила гри й достеменно відтворити партію. Ось уже він виявив злочинця, і справедливість тріумфує. Це ошуканство доводить мене до нестями. Самою логікою можна пояснити далеко не все в Житті. А ми, поліція, змушені, до речі, теж діяти згідно з логікою, з наукою; та всякі завади так часто псують нам ГРУ, що здебільшого тільки щастя чи якийсь випадок вирішують справу на нашу користь. Або й на користь

1 Щасливий кінець (англ.).

злочинця. А в ваших романах випадок не відіграє жодної ролі, все, що скидається на нього, ви зразу ж проголошуєте долею чи призначенням; ви, письменники, завжди віддавали правду на поталу законам сюжету. Та киньте ви під три чорти ці закони! Злочину не розв'яжеш, як арифметичну задачу, хоча б уже через те, що ми ніколи не знаємо всіх конче потрібних нам подробиць, а знаємо тільки якісь побіжні, другорядні. До того ж надто велике значення має тут усе випадкове, несподіване, виняткове. Наші закони грунтуються на ймовірності, на статистиці, а не на причинах, і справедливі лише взагалі, а не зокрема. Та на окремі випадки і не зважають. Наші криміналістичні методи недосконалі, і що далі ми їх розробляємо, то яскравіше виявляється їхня недосконалість. А вас, письменників, це анітрохи не турбує. Ви й не думаєте зважати на ту дійсність, яка ніколи нам не скоряється, ні, ви вигадуєте собі інший світ, що його легко приборкати. Цей світ, можливо, й досконалий, але ж він — вигадка. Начхайте ви на досконалість, шукайте живих істот, шукайте справжньої дійсності, як і личить чоловікові, інакше-бо ви не зрушите з місця й марно згаєте час на нікому не потрібні стилістичні вправи. Однак перейдімо до діла.

Цього ранку ви, певне, не раз дивувалися. Насамперед, гадаю, з моїх слів,— колишньому начальникові цюріхської кантональної поліції годилося б дотримуватися поміркованіших поглядів, але я старий і не хочу себе дурити. Я знаю, як багато в нашій роботі непевного, які ми безпорадні, як легко помиляємось, та знаю також, що попри все це ми повинні діяти, навіть ризикуючи помилитися.

Ще ви, мабуть, здивувалися, коли я спинив машину біля тієї нужденної бензостанції, і я вам зразу признаюся: той жалюгідний п'яничка, що наливав нам бензин, був колись мій найталановитіший помічник. їй-бо, я дещо тямлю в нашому ремеслі, але Маттеї був справжній геній, куди здібніший за будь-якого вашого детектива.

Ось уже минає дев'ятий рік, як це сталося,— повів далі Г., обігнавши вантажну машину компанії "Шелл".— Маттеї був один з моїх комісарів, чи, точніше сказати, обер-лейтенантів, бо кантональна поліція має

військові звання. Він народився в Базелі, закінчив Базельський університет і за освітою був, як і я, юрист. Спершу серед тих людей, з якими він, сказати б, стикався "за своїм фахом", а згодом і в нас, його прозвали "Маттеї-ка-пець". Це був самотній чоловік, завжди старанно вбраний, стриманий, чемний. Він не пив і не курив, на роботі' був суворий і нещадний, а це давало йому успіх і викликало ненависть до нього.

Я ніколи не міг як слід збагнути Маттеї, але він подобався, либонь, мені єдиному, бо я взагалі люблю послідовних людей, хоча мене часто дратувало, що йому бракує почуття гумору. Це був чоловік великого розуму, але наш аж надто солідний державний устрій поволі вбив у ньому всі поривання. Талановитий організатор за вдачею, він орудував поліційним апаратом, наче логарифмічною лінійкою. Маттеї не був одружений, взагалі ніколи не говорив про своє особисте життя, та, певне, його й не існувало. Ніщо, крім роботи, не цікавило Маттеї, він увесь віддавався їй, але без запалу. Працював він наполегливо й невтомно, хоча вочевидь нудився роботою, аж поки одна подія, до якої він став причетний, зненацька захопила його.

У той час кар'єра Маттеї досягла своєї вершини. Правда, в міністерстві ставилися до нього не дуже прихильно. Я вже збирався йти на пенсію, і в Урядовій раді міркували, кого призначити наступником. Власне, це міг бути тільки Маттеї. Але на майбутніх виборах його кандидатура могла викликати заперечення. Не тільки через те, що він не належав до жодної партії,— проти нього були б усі співробітники. З іншого боку, неможливо було обминути такого талановитого працівника; ось чому дуже доречним виявилося прохання Йорданії до нашого уряду надіслати в Амман фахівця, щоб допоміг організувати їхню поліцію. Цюріх запропонував послати Маттеї, на це пристали і Берн, і Амман. Усі полегшено відітхнули. Маттеї теж тішився, що обрали саме його, і не тільки через службу. Йому вже сповнилося п'ятдесят, тож трохи погрітися на сонці не завадить; він радів, що їде, що сюди вже не повернеться, а поїде потім до Данії, Де живе його овдовіла сестра... Того дня Маттеї був востаннє в будинку кантональної поліції на Казарменій

вулиці і саме спорожняв свого письмового стола, коли нараз задзвонив телефон.

— Маттеї насилу збагнув, про що йдеться,— розповідав далі доктор Г.— Телефонував із Мегендорфа, невеличкого села поблизу Цюріха, якийсь його давнім

"клієнт", мандрівний крамар, на прізвище фон Гунтен. Маттеї аж ніяк не хотілося починати нову справу в останній свій день на Казарменій вулиці. Квиток на літак був у нього вже в кишені, а вилітати він мав за три дні. Але я саме поїхав на конференцію начальників поліції і мав повернутися з Берна тільки ввечері. До справи треба було братися дуже обачливо, недосвідчений працівник міг усе зіпсувати. Маттеї наказав з'єднати його з поліцій-ним постом у Мегендорфі. Був кінець квітня, надворі шуміла злива, до міста вже докотився теплий сухий вітер, але не міг розвіяти задухи, що не давала людям дихати.

У телефоні обізвався поліцейський Різен.

— У Мегендорфі теж дощить? — одразу ж сердито спитав Маттеї, і, хоча відповідь була відома наперед, обличчя в нього спохмурніло. Він звелів Різенові непомітно стежити за мандрівним крамарем у пивничці "Олень" і поклав трубку.

— Що сталося? — поцікавився Феллер, який допомагав своєму шефові пакувати книжки: поступово тут зібралася ціла бібліотека.

— У Мегендорфі теж дощить,— відказав комісар.— Викличте оперативну групу.

— Вбивство?

— Яке свинство цей дощ,— пробурмотів Маттеї замість відповіді, байдужий до того, що Феллер образився.

Перш як сісти в машину, де на нього вже чекали прокурор і лейтенант Генці, Маттеї погортав справу фон Гунтена. Колись того чоловіка вже судили — за зведення чотирнадцятирічної дівчини.

Ніяк не можна було передбачити, що наказ стежити за мандрівним крамарем виявиться помилкою. Меген-дорфська громада була невеличка, здебільшого селяни, хоч дехто працював на фабриках унизу, в долині, та на сусідній цегельні. Жило тут "на природі" і кілька городян: два-три архітектори й різьбяр класичного напрямку, але ніякої ролі в житті громади вони не відігравали. У селі всі знали один одного і мало не всі між собою породичалися. З містом село конфліктувало, але не офіційно, потай, бо ліси, що облягли Мегендорф, належали місту— факт, на який не зважав жодний справжній меген-дорфець, а це завдавало багато клопоту лісовому управлінню. Воно колись і зажадало створити в Мегендорфі поліцейський пост. До того ж у неділю потік городян заливав село, а "Олень" приваблював багатьох і вночі. Тож поліцейський у Мегендорфі мав добре розумітися на своїх обов'язках і, з іншого боку, не кривдити селян. Це швидко збагнув поліцейський Вегмюллер, тільки-но прибувши до Мегендорфа. Сам він був із селян, любив добряче випити і тримав своїх мегендорфців у шорах, але водночас так потурав їм, що мені часом доводилося втручатися; однак я не вбачав у цьому великого лиха, та й поліцейських бракувало. Мене не турбували, і я теж дав Вегмюллерові спокій. Зате коли Вегмюллер ішов у відпустку, його заступникам було непереливки. На думку селян, вони все чинили погано. Відтоді як життя в країні досягло високого щабля, браконьєрство й вирубання дерев у міських лісах, а також сутички в селах стали далеким спогадом, але традиційна ворожнеча до властей ще жевріла поміж селян.

Особливо важко довелося тепер Різенові. Небагатий на розум, він не сприймав жартів і швидко ображався; з мегендорфцями, які завжди полюбляють кепкувати, він не знаходив спільної мови; через цю вразливість йому не повелося б і в іншому, спокійнішому місці. Щодня, обійшовши село й перевіривши все, що треба, він миттю зникав зі страху перед людьми. За таких обставин непомітно стежити за мандрівним

крамарем було неможливо. Тож поява поліцейського в "Олені", що його він завжди боязко обминав, набула державної ваги. Та ще Різен так демонстративно сів навпроти мандрівного крамаря, що всі присутні здивовано замовкли.

— Кави? — спитав хазяїн.

— Не треба,— відказав поліцейський,— я тут у справах.

Зацікавлені селяни втупились у крамаря.

— А що він наробив? — спитав якийсь дідок.

— Це вас не обходить.

Пивничка була невисока, прокурена — якась дерев'яна нора, страшенно душна й темна, та хазяїн і не думав світити. Селяни сиділи за довгим столом із склянками чи то пива, чи то білого вина; на тлі сріблястих вікон, за якими шумів дощ, виднілися тільки їхні постаті, наче тіні— Десь грали в настільний футбол, десь дзвенів і гуготів американський гральний автомат.

Фон Гунтен випив чарку вишнівки. З переляку він забився в куток, поклав праву руку на свій короб і чеказ.

йому здавалося, ніби він сидить тут нескінченно довго. В задушливій тиші відчувалося щось погрозливе. Та ось за вікнами посвітлішало, дощ перестав, і нараз визирнуло сонце. Тільки вітер ще гудів і налітав на стіни. Фон Гунтен зрадів, коли нарешті перед "Оленем" спинились автомашини.

— Ходімо! — кивнув йому, підводячись, Різен.

Вони вийшли. Перед пивничкою стояли темний лімузин і велика машина оперативної групи; за ними під'їхала й санітарна машина. Яскраве сонце вже заливало сільський майдан. Осторонь, біля криниці, стояло двійко дітей п'яти чи шести років, дівчинка і хлопчик; дівчинка тримала під пахвою ляльку, а хлоп'я бавилося лозинкою.

— Фон Гунтен, сідайте до шофера! — гукнув з вікна лімузина Маттеї.

Крамар сів, полегшено зітхнувши, наче відчув себе вже в безпечному місці, а Різен умостився до другої машини. Коли вони рушили, Маттеї сказав крамареві:

— Ну, а тепер покажіть нам, що ви знайшли в лісі.

Вони пішли навпростець по мокрій траві,— дорога до лісу перетворилася на суцільне болото,— і на узліссі, серед чагарника, нараз побачили маленький трупик. Чоловіки мовчки оточили його. Дерева глухо шуміли, з них ще й досі падали великі сріблясті краплини, виблискуючи, мов діаманти. Прокурор кинув сигару й зніяковіло наступив на неї. Генці не зважувався глянути на мертву, і Маттеї сказав йому:

— Співробітник поліції ніколи не відводить погляду, Генці.

Оперативна група встановлювала свої прилади.

— Після такого дощу важко буде знайти якісь сліди,— зауважив Маттеї.

Зненацька серед поліцейських опинилися ті ж самі діти, дівчинка з ляльку і хлоп'я з лозинкою; вони стояли, прикипівши очима до трупа.

— Заберіть звідси дітей!

Один поліцейський узяв їх за руки й відвів на дорогу. Діти зосталися там.

Від села вже бігли люди, хазяїна пивнички можна було здалеку розпізнати з його білого фартуха.

— Не пускайте нікого! — наказав комісар.

Кілька поліцейських стали на варті. Інші заходилися обшукувати місцевість. Спалахнули перші бліци.

— Різен, чи ви знали цю дівчинку?

— Ні, пане комісар.

— Чи ви бачили її коли-небудь у селі?

— Мабуть, бачив, пане комісаре.

— Вже сфотографували дівчинку?

— Ще треба двічі зняти згори. Маттеї зачекав.

— Сліди?

—' Жодних. Усе розмило.

— Ґудзики обдивилися? Чи е відбитки пальців?

— Нічого немає по такій зливі. Маттеї обережно схилився.

— Бритвою,— визначив він. Тоді зібрав розкидане в траві печиво й старанно склав його до кошика.— Кренделі.

Йому доповіли, ніби хтось із сільських хоче щось сказати. Маттеї підвівся. Прокурор показав на узлісся, де стояв сивий чоловік із парасолькою в лівій руці. Генці прихилився до стовбура бука. Він дуже зблід. Крамар сидів на своєму коробі й тихо бубонів:

— Я проходив тут випадково, зовсім випадково!

— Приведіть того чоловіка!

Сивий чоловік пробрався крізь кущі й закляк на місці.

— Боже мій,— промурмотів він,— боже мій!

— Дозвольте спитати ваше прізвище,— почав Маттеї.

— Я вчитель Люгінбюль,— тихо відказав сивий чоловік і відвів очі.

— Чи ви знали цю дівчинку?

— Це Грітлі Мозер.

— Де живуть її батьки?

— У садибі "На мочарах".

— Це далеко від села?

— Йти чверть години.

Маттеї глянув на мертву. Він був єдиний, хто зважився на це. Всі мовчали.

— Як це сталося? — спитав учитель.

— Злочин на сексуальному грунті,— відповів Мат-Теі-— Вона вчилась у вас?

— Ні, у фройляйн Крум. У третьому класі.

— Чи в Мозерів іще є діти?

— Ні, Грітлі була одиначка.

— Хтось повинен сказати батькам. Усі знову замовкли.

— Може, ви, пане вчитель? — спитав Маттеї. Люгінбюль довго не відповідав.

— Не майте мене за боягуза,— нарешті мовив він, затинаючись,— але я не хотів би цього робити.— І тихо додав:— Не можу.

— Розумію. А де пастор?

— У місті.

— Гаразд,— спокійно мовив Маттеї.— Можете йти, пане вчитель.

Вчитель пішов з лісу. На дорозі збиралося дедалі більше селян.

Маттеї глянув на Генці, що й досі стояв, прихилившись до дерева.

— Ні, комісаре, прошу вас,— прошепотів Генці.

Прокурор теж похитав головою. Маттеї ще раз глянув на вбиту, на подерту червону сукенку, що лежала в кущах мокра від крові й дощу.

— Тоді піду я,— сказав він і взяв кошика з кренделями.

Садиба "На мочарах" була в невеликому болотяному видолинку поблизу Мегендорфа. Маттеї залишив службову машину в селі й подався пішки. Йому хотілося вигадати час.

Ще здалеку він побачив будинок. Та раптом Маттеї став і'озирнувся: йому причулася хода. То були знову ті самі діти — хлопець і дівчинка, обличчя в них розчервонілися. Мабуть, вони бігли лісом навпростець, інакше не можна було зрозуміти їхньої появи.

Маттеї пішов далі. Будинок був невисокий, білі стіни й темні крокви, над ними — ґонтовий дах. Перед будинком якийсь чоловік рубав дрова. Він підвів голову й побачив комісара.

— Що вас цікавить? — спитав чоловік.

Маттеї зволікав, відчуваючи свою безпорадність, 'нарешті назвав себе і спитав, аби виграти час:

— Пан Мозер?

— Так. А що вас цікавить? — знову спитав чоловік.

Він підійшов ближче, тримаючи сокиру в руці і допитливо приглядаючись до комісара. Він був років сорока, худорлявий, сіроокий, з обличчям, помережаним зморшками. З дому вийшла жінка, теж у червоній сукні,

й стала на дверях. Маттеї гарячково думав, як їм сказати. Він уже давно сушив собі цим голову, але й досі нічого не надумав. Мозер сам допоміг комісарові,— він побачив кошик із кренделями.

— Щось сталося з Грітлі? — спитав він, знову пильно вдивляючись у Маттеї.

— Ви посилали куди-небудь Грітлі? — спитав і собі комісар.

— До бабусі, у Ферен.

Маттеї пригадав: Ферен — це сусіднє село.

— Чи Грітлі часто туди ходила?

— Щосереди й щосуботи по обіді,— відказав селянин і, пойнятий раптовим жахом, спитав:—Чого ви про це питаєте? Чому у вас її кошик?

Маттеї поставив кошик на дровітню й сказав:

— Грітлі знайшли мертвою в лісі біля Мегендорфа.

Мозер не ворухнувся. Не ворухнулась і жінка в червоній сукні, що досі стояла на порозі. Маттеї побачив, як раптом піт зросив Мозерове бліде обличчя і потік дзюркотом. Комісарові дуже хотілося відвернутися, та це обличчя, зрошене потом, наче силою тримало його, і обидва чоловіки стояли, не зводячи один з одного Ьчей,

— Грітлі вбито,— почув Маттеї свій голос, якийсь зовсім байдужий, і сам на себе розгнівався.

— Не може бути,— прошепотів Мозер, і сокира затремтіла у нього в руці.— Не може бути на світі таких іродів.

— Є на світі такі іроди, пане Мозер,— відказав Маттеї. Чоловік безтямно дивився на комісара.

— Я хочу до моєї дитини,— майже нечутно прошепотів він.

Маттеї похитав головою:

— Не треба, пане Мозер. Знаю, це жорстокі слова, але краще вам не йти зараз до Грітлі.

Мозер підступив майже впритул до комідара, і вони дивилися один одному просто у вічі.

— Чому? — вигукнув Мозер. Маттеї мовчав.

Якусь мить Мозер стискав у руці сокиру, наче збирався вдарити нею, тоді повернувся й пішов до жінки, що заклякла на порозі. Вона й досі не рухалась, і досі мовчала. Маттеї чекав. Його очі вбирали все, і відтак йому сяйнула думка, що цю сцену він повік не забуде.

Мозер обійняв жінку і раптом зайшовся нестримним пчачем. Він сховав обличчя в неї на плечі, а вона мовчки дивилася в порожнечу.

__Завтра надвечір ви побачите Грітлі,— безпорадно

мовив комісар.— Тоді в дитини буде такий вигляд, наче вона спить.

Аж тепер озвалася жінка.

— Хто вбивця? — спитала вона таким сухим, діловим голосом, що Маттеї злякався.

— Я знайду його, пані Мозер.

Жінка вперше глянула йому в очі, погрозливо і владно.

— Ви обіцяєте знайти його?

— Обіцяю, пані Мозер,— відказав комісар, пойнятий одним лиш бажанням: мерщій піти звідси.

— Присягніться спасінням своєї душі. Комісар збентежився.

— Присягаюся спасінням своєї душі,— мовив він нарешті. Іншої ради не було.

— Тоді йдіть,— звеліла жінка.— Пам'ятайте: ви за-присяглися спасінням своєї душі.

Маттеї хотілося сказати щось утішне, але він не міг нічого придумати.

— Мені дуже боляче,— тихо мовив він і пішов, поволі пішов тією самою дорогою, якою потрапив сюди; Попереду видно було Мегендорф, за ним ліс. А вгорі небо, вже без жодної хмаринки. Край доро>и все ще стояли ті діти, і коли Маттеї стомлено проминув їх, вони потюпали слідом. Зненацька позаду, від того будинку, почувся страшний зойк. Здавалося, ревів якийсь звір, Маттеї не знав, хто то голосить — батько чи мати, і прискорив ходу.

Повернувшись до Мегендорфа, Маттеї зазнав перших труднощів. Велика машина оперативної групи чекала на комісара в селі. Місце злочину і все навколо нього пильно обстежено й оточено. Троє поліцейських у цивільному сховалися в лісі — лишилися стежити за перехожими. Може, хоч у такий спосіб пощастить натрапити на слід Убивці. Решта всі мали повертатися до міста.

Небо було вже зовсім чисте, але й після дощу не полегшало. Фен ще буяв над селами й лісами, налітаючи могутніми хвилями. Через його незвичне, важке тепло люди ставали сердиті, дратівливі, нетерплячі. На вулицях уже горіли ліхтарі, хоч був іще день.

Селяни сходилися звідусіль. Вони прочули про фон Гунтена і вже мали його за вбивцю: мандрівні крамарі завжди викликають підозру. Мегендорфці гадали, що його заарештовано, й оточили машину

оперативної групи. Крамар сидів у ній, скулившись між двох нерухомих поліцейських. Селяни підступали щораз ближче до машини, дехто вже притулився обличчям до скла. Поліцейські не знали, що їм робити. Позаду в службовому лімузині сидів прокурор: він теж опинився наче в пастці. В оточення попали машина судової медицини, що приїхала з Цюріха, і біла машина з червоним хрестом, в якій лежала маленька небіжчиця.

Чоловіки стояли навкруг мовчки, але погрозливо; жінки юрмилися коло будинків, теж мовчки. Діти повидиралися на цямрину криниці. Селяни ще не мали ніякого заміру, їх зігнала сюди глуха лють, жадоба помсти і́ спразедливості.

Маттеї спробував протовпитися до машини оперативної групи, та не зміг. Тоді він подумав, що найкраще знайти голову громади, і почав розпитувати людей, де він. Ніхто Маттеї не відповів, у натовпі чулися тільки тихі погрози. Поміркувавши, комісар пішов до пивнички. Він не помилився — голова сидів там. Невисокий, опасистий чоловік, з вигляду мовби хворий, пив велтлінське вино склянку за склянкою і споглядав крізь низеньке віконце за тим, що діялося надворі.

— Що його робити, комісаре? — спитав він.— Наші люди вперті. Вони гадають, що поліція не впорається, і самі хочуть покарати вбивцю.— Він зітхнув.— А яка чудова дитина була Грітлі! Ми всі її любили.

На очі йому набігли сльози.

— Крамар не винен,— зауважив Маттеї.

— То навіщо ж його заарештовано?

— Ploro не заарештовано. Він потрібний нам як свідок.

Голова похмуро глянув на Маттеї.

— Ви просто хочете викрутитися,— сказав він.— А ми добре знаємо, іцо нам думати.

— Як голова громади, ви повинні насамперед забезпечити нам вільний виїзд.

Тон, не відповівши ні слова, вихилив ще одну склянку червоного вина.

— Ну? — роздратовано спитав комісар. Голова громади стояв на своєму.

Крамареві ми скрутимо в'язи,— пробурмотів він. _ Тоді нам не минути сутички, пане голова меген-0рфської громади,— відверто проказав комісар. д Ви захищатимете вбивцю-садиста?

— Ще невідомо, хто вбивця, а ми повинні виконувати свій обов'язок.

Розгніваний голова став ходити туди й сюди порожньою залою, сам налив собі вина біля стойки, де нікого не було, і вихилив його поспіхом, аж по сорочці побігли широкі темні цівки.

Надворі юрба поводилася наче спокійно. Та коли шофер поліційної машини спробував завести мотор, люди обступили її щільніше.

До пивщічки ввійшов прокурор. Він насилу пропхався крізь натовп мегендорфців— це видно було з його вбрання. Голова громади злякавсь. Як звичайний нормальний, чоловік, він не полюбляв людей цього фаху, та й загалом прокуророва поява в селі не віщувала нічого доброго.

— Пане голова,— сказав прокурор,— здається, ваші мегендорфці збираються чинити самосуд. Я не бачу іншої ради, як викликати підмогу. Тоді вони враз порозумнішають.

— Спробуймо ще поговорити з людьми,— запропонував Маттеї.

Прокурор підійшов до голови і, тицьнувши вказівним пальцем йому в груди, сердито застеріг:

— Коли ви не примусите їх слухатися, то начувайтесь!

А надворі вже били на сполох церковні дзвони. До мегендорфців звідусіль поспішали на допомогу люди. Примчала навіть пожежна машина і зупинилася навпроти поліції. Із натовпу почулися перші лайки — поодинокі пронизливі вигуки: "Гидотник! Паскуда!"

Поліцейські пильнували, чекаючи нападу юрби, що Дедалі більше вирувала, та вони були такі самі безпорадні, як і мегендорфці. їхня діяльність завжди обмежувалася тим, що вони дбали про лад, маючи до діла із звичайними, пересічними випадками; а тут сталося щось надзвичайне.

Та нараз натовп наче вгамувався, завмер. Із дверей "Оленя" БИЙШЛИ прокурор, голова громади та комісар і Стали на мурованому ґанку з залізним поруччям.

— Мегендорфці! — гукнув голова громади.— Я прошу вас вислухати пана прокурора Буркгарда.

Натовп вочевидь не реагував на його слова. Селяни та робітники й далі стояли нерухомо, як німе втілення погрози. Вони затялися розправитися з чоловіком, якого мали за вбивцю.

Останні промені призахідного сонця осяяли небо; немов бліді місяці, коливалися над майданом вуличні ліхтарі. Поліційні машини, як великі, темні звірі, стояли посеред людського припливу, вони знову й знову намагалися вибратися з нього, та, заревівши, мотори вмить безсило замовкали. Всі спроби були марні. Сьогодні злочин придавив важким

почуттям безпорадності все — і темні будинки, і майдан, і натовп на ньому, наче вбивство отруїло весь світ. • ~

— Мегендорфці! — почав прокурор непевно й тихо, але чути було кожне слово.— Жахливий злочин тяжко вразив нас. Убито Грітлі Мозер... Ми не знаємо, хто злочинець...

Більше прокуророві не дали говорити.

— Віддайте його нам!

Угору звелися кулаки, почувся різкий посвист. Маттеї, мов заворожений, дивився на юрбу.

— Мерщій телефонуйте, Маттеї,— наказав прокурор.— Викликайте підмогу.

— Фон Гунтен — убивця! — крикнув довготелесий худорлявий селянин із засмаглим, давно не голеним обличчям.— Я бачив його в тій улоговині, більш ніхто туди не ходив.

Це був селянин, що працював у полі. Маттеї вийшов наперед.

— Люди! — гукнув він.— Я комісар Маттеї. Ми згодні видати вам крамаря.

З подиву натовп аж завмер.

— Чи ви з глузду з'їхали? — обурено прошипів прокурор.

— З давніх-давен,— вів далі Маттеї,— в нашій країні повелося так, що злочинці стають перед судом. Він карає їх, коли вони винні, й милує,

коли вони не винні. А ви надумали самі вершити суд. Не будемо міркувати, чи маєте на це право, ви самі привласнили його.

Маттеї говорив зрозуміло, виразно. МегендорфШ пильно слухали, щоб не проґавити жодного слова. А ш°

мові Маттеї відчувалася повага до них, то вони й слухали його поважно.

' Одначе від вас,— сказав Маттеї далі,— я вимагаю —ого, чого вимагають од кожного суду: справедливості. Бо ми, звичайно, тільки тоді передамо вам крамаря, коли переконаємося, що ви прагнете справедливості. Авжеж, прагнемо! — почулося з юрби.

— А коли ви прагнете справедливого суду, то повинні дотримуватись однієї неодмінної умови. Ось вона: нізащо не допустити несправедливості. Цій умові ваш суд кояче мусить коритися.

— Згодні! — гукнув якийсь цегельник.

— Тож ви повинні ретельно перевірити, справедливо чи несправедливо звинувачуєте фон Гунтена в убивстві. Власне, як виникла ця підозра?

— Він уже колись сидів! — голосно зауважив якийсь селянин.

— Це, звісно, кидає тінь на фон Гунтена,— погодився Маттеї,— але не доводить, що він — убивця.

— Я бачив його там, в улоговині! — крикнув знову селянин із засмаглим, неголеним обличчям.

— А йдіть-но сюди, до нас,— звелів йому комісар. Селянин зволікав.

— Іди, Гайрі! — гукнули з натовпу.— Не бійся! Селянин нерішуче піднявся сходами. Голова громади

і прокурор відступили до сіней, тож на ґанку "Оленя" стояли тепер тільки Маттеї та селянин.

— Чого вам треба від мене? — спитав той.— Звати мене Бенц Гайрі.

Мегендорфці втупили в них очі. Поліцейські знову сховали свої гумові палиці й теж дивилися на ґанок, затамувавши подих. Сільські хлопчаки вилізли на драбину, Що стриміла з пожежної машини.

— Пане Бенц, ви кажете, що бачили в улоговині мандрівного крамаря фон Гунтена,— почав комісар.— Чи він був сам-один?

— Сам-один.

— А що ви робили, пане Бенц?

— Ми садовили картоплю всією родиною.

— Коли ви почали?

~— О десятій. Ми й обідали всі в полі.

— І ви нікого не бачили, крім мандрівного крамаря? Нікого, я можу заприсягтися.

— Казна-що плетеш, Бенц! — крикнув якийсь робіт, ник.— Я ж проходив о другій годині повз твоє поле.

Озвалося ще двоє робітників. Вони теж проїздили на велосипедах тією улоговиною десь о другій годині.

— А я їхав возом, щоб ти знав, дурню! — вигукнув якийсь селянин.— Ти, скнарюго, працюєш сам як віл і родину так до роботи силуєш, що всі вже погорбатіли. Повз тебе сто голих жінок пройде, а ти й не глянеш.

В юрбі засміялися.

— Отже, не тільки крамар проходив тією улоговиною,— підсумував Маттеї.— Тепер далі. Уздовж лісу йде дорога до міста. Чи сьогодні хтось проїздив нею?

— Гербер Фріц проїздив,— почулося з натовпу.

— Еге,— озвався незграбний парубок, що сидів на пожежній помпі.— Я проїздив кіньми.

— Коли саме?

— Десь о другій.

— Від тієї дороги в ліс веде стежка до місця злочину,— казав далі комісар.— Ви кого-небудь бачили там, пане Гербер?

— Ні,— промовив парубок.

— А може, в кущах стояла автомашина? Парубок розгубився.

— Здається, стояла,— непевно пробелькотів він.

— Ви переконані?

— Та щось там стояло.

— Може, спортивний червоний "мерседес"?

— Еге.

— Або сірий "фольксваген"?

— Може, й сірий.

— Ваші відповіді дуже непевні,— сказав Маттеї.

— Та я трохи закуняв був на возі,— признався парубок.— Така спека хоч кого зморить.

— Мушу принагідно зауважити вам,— суворо відказав Маттеї,— що візникам на дорозі спати заборонено.

— Та коні самі дороги пильнують!.. Усі засміялися.

— Тепер ви пересвідчилися,— звернувся Маттеї до юрби,— які труднощі постануть перед вами як перед суддями. Злочин стався не в безлюдному місці. За п'ятдесят метрів звідти працювала на полі ціла родина. Якби ці люди були уважніші, нещастя могло б і не статися. Та вони не звертали ні на що уваги, бо і в голову не покладали, буцім хтось може вчинити таке лиходійство.

Вони не завважили ні дівчинки, ні інших, хто проходив дорогою. Випадком помітили тільки крамаря, та й годі. Пан Гербер, що куняв на своєму возі, теж не може сказати нам чогось певного. Отака справа. Чи це все доводить крамареву провину? Спитайте самих себе. На його користь свідчить те, що він перший повідомив поліцію. Я не знаю, що ви чинитимете як судді, я тільки хочу пояснити вам; що чинила б поліція.

Комісар на мить урвав мову. Тепер він стояв знову сам перед мегендорфцями. Бенц непомітно гулькнув у натовп.

— Ми старанно перевірили б кожного непевного чоловіка, незважаючи на те, хто він такий,— розповідав далі комісар,— ми пішли б по всіх підозрілих слідах, ба навіть, при потребі, ми залучили б до цього поліцію інших країн. Тепер ви бачите різницю: у вас немає ніяких засобів з'ясувати правду, а ми послуговуємося для цього величезним апаратом. Тож вирішуйте далі самі.

Тиша. Мегендорфці замислилися.

— А ви справді віддасте нам крамаря? — спитав артільник.

— Слово честі, віддамо, якщо ви й далі наполягатимете на цьому.

Мегендорфці вагалися. Комісарові слова вочевидь вплинули на них. Прокурор нервував, не знаючи, чим усе кінчиться.

— Забирайте крамаря з собою! — крикнув якийсь селянин.

Юрба мовчки розступилася. Прокурор полегшено віді-тхнув і закурив свою "Брісарго".

— Ви діяли ризиковано, Маттеї,— сказав він.— Уявіть, що вам довелося б дотримати слова.

— Я знав, що до такого не дійде,— спокійно відказав комісар.

— Сподіваюся, ви не даєте необачно обіцянок, які потім довелося б виконувати,— мовив прокурор, запалив Ще раз пригаслу сигару, попрощався з головою громади і пішов до машини, яку вже не заступали люди.

Назад Маттеї поїхав не з прокурором, а сів у машину До крамаря. Поліцейські посунулися, даючи комісарові місце. У великій машині було

задушно — і досі ніхто не зважувався опустити шибки. Селяни дали машинам дорогу, але не розходилися. Фон Гунтен причаївся за шофером, Маттеї сів поруч.

— Я не винен,— пошепки почав запевняти крамар.

— Авжеж,— підтакнув Маттеї.

— Ніхто мені не вірить,— шепотів фон Гунтен,— поліція теж не вірить.

Комісар похитав головою:

— Це вам тільки здається. Та крамар не заспокоювався:

— Ви мені теж не вірите, пане доктор.

Машини рушили. Поліцейські сиділи мовчки. Надворі вже зовсім споночіло, від вуличних ліхтарів лягали золоті відблиски на незрушні обличчя. Маттеї збагнув, що крамар викликає у всіх недовіру й підозру, і йому стало шкода бідолахи.

— Я вам вірю, фон Гунтен,— сказав Маттеї, відчувши, що він і сам не дуже впевнений у цьому.— Я знаю, ви не винні.

Назустріч бігли перші міські будівлі.

— Вас, фон Гунтен, іще поведуть до нашого начальника,— мовив комісар.— Ви наш головний свідок.

— Я розумію,— промурмотів крамар.— Ви теж мені не вірите.

— Дурниці кажете. Крамар затявся на своєму.

— Я знаю,— тихо, майже нечутно сказав він, дивлячись на червоні й зелені вогні реклами, що, наче примарні зірки, спалахували за вікнами машини, яка тепер спокійно мчала вперед.

Про ці події й доповіли мені' на Казарменій вулиці, коли я повернувся восьмигодинним швидким поїздом із Берна. Це вже втретє вбивали дитину в такий спосіб. Два роки тому вбили дівчинку в кантоні Швіц, а п'ять років тому — в кантоні Санкт-Галлен, обох так само зарізали бритвою. Убивців не знайшли і досі.

Я наказав привести крамаря. То був сорокавосьми-літній опецькуватий, але хирлявий чоловічок, завжди, мабуть, балакучий і зухвалий, а тепер до краю настраханий. Спершу його свідчення видавалися цілком імовірні. Крамар розповідав, що сьогодні вдень відпочивав на узліссі, роззувшись і поставивши короб на траву. Він ішов до Мегендорфа спродати крам — щітки, шлейки, леза, шнурки та інший дріб'язок, але дорогою довідався

в{д поштаря, що Вегмюллер у відпустці, а його заступає різен. Це збентежило фон Гунтена, отож він і ліг на траві поміркувати. Наші молоді поліцейські аж надто ретельні на службі, він те панство добре знає. Так міркуючи, він куняв у затінку в улоговині. Поблизу пролягала дорога, неподалік у полі працювала селянська родина, там крутився й собака. Обід у "Ведмеді" в Ферені був дуже смачний, а надто бернські закуски й тванське вино; він любить добре попоїсти, та й грошей йому не бракує, хоч коли він блукає тут із своїм крамом неголений, брудний, обідраний, то й не скажеш, що він статечний крамар і з виторгу вже збив неабиякі грошенята. По обіді він вихилив добрячий кухоль пива, і як ліг на узліссі перепочити, то ще й поласував двома плитками шоколаду.

Поволі насувалася буря, здіймався вітер, і це крамаря геть приспало. Та зненацька його збудив якийсь зойк, голосний зойк маленької дівчинки. Ще не прочумавшись, він глянув на поле, і йому здалося, що ті селяни теж якусь мить здивовано прислухалися, а тоді знову взялися до

роботи. Собака й далі крутився біля них. "Либонь, якийсь птах крикнув, — сяйнуло крамареві в голові,— совеня абощо, хіба зразу добереш". І ця думка його заспокоїла. Він знову задрімав, аж раптом його вразила мертва тиша в природі. Він прокинувся й побачив темне, похмуре небо. Від згадки про таємничий пташиний зойк йому стало моторошно, мерщій узув він черевики, повісив на спину короб і подався геть. Він поклав не йти в Мегендорф, щоб не мати до діла з Різеном, однаково торгувалося там завжди абияк. Надумавши їхати в місто, він гайнув до залізничної станції лісовою стежкою, щоб скоротити собі дорогу, і тут натрапив на тіло замордованої дівчинки. Щодуху помчав він у Мегендорф до "Оленя" і звідти зателефонував Маттеї, а селянам не прохопився й словом зі страху, що підозра впаде на нього.

Так свідчив крамар. Я звелів відвести його, але не відпускати, хоч і не мав на те права. Прокурор іще не Дав санкції на попереднє ув'язнення, однак ми не мали чсу маніжитися з крамарем. Усе, що він розповів, скидалося на правду, проте потребувало перевірки, адже фон Гунтена вже колись судили. Настрій у мене був кепський, я відчував, що в цьому випадку ми десь ізбочили, Тільки не знав, де саме, але вірив своїй інтуїції.

Я подався назад до своєї "boutique", як я називав маленьку прокурену кімнату за службовим кабінетом, загадав принести мені з ресторану біля Зільського мосту пляшку "Шатонеф-дюпап" і випив кілька чарок. Щиро кажучи, в тій кімнатці завжди панував страшенний розгардіяш заради принципу, бо, на мою думку, в нашій вельми упорядкованій державі кожна людина мусить створювати для себе, хоча б і потай, невеличкі острівці розгардіяшу.

Потім я звелів принести фотознімки. Вони були жахливі. Далі я взявся вивчати карту. Гіршого для нас місця злочину годі було й уявити. Жив убивця у Мегендорфі, чи в якомусь іншому селі, чи, навпаки, в місті, прийшов сюди пішки чи приїхав поїздом,— того теоретично не з'ясуєш. Усі ці варіанти були однаково можливі.

З'явився Маттеї.

— Мені дуже прикро,— сказав я йому,— що в останній день вам довелося взятися до цієї сумної справи.

— Така наша робота.

— Коли дивишся на ці фотознімки, виникає бажання кинути її до чортів собачих,— відказав я, ховаючи знімки назад до конверта.

Я злостивився і не міг цього приховати. Маттеї був мій найкращий комісар — бачте, я й досі вживаю цей неточний, але приємний для мене термін,— і тепер його від'їзд ставав украй небажаний.

Маттеї наче відгадав мої думки.

— Мені здається, найкраще вам передати цю справу Генці,— зауважив він.

Я вагався. Я зразу пристав би на його пропозицію, коли б то не було вбивство на сексуальному грунті. Будь-який інший злочин розкрити куди легше. Досить тільки встановити, з яких мотивів його вчинено,— приміром, через нестачу грошей чи ревнощі,— і широке коло тих, хто викликає підозру, відразу звужується. Та цей метод нічого не дає, коли йдеться про сексуальне вбивство. Припустімо, якийсь чоловік, їдучи в службових справах, побачив десь дорогою дівчинку чи хлопчика, вийшов зі своєї машини — жодних свідків, жодних доказів,— а ввечері він уже сидить у себе вдома, може, в Лозанні, може, в Базелі, де завгодно. А ми — безпорадні, навіть не знаємо, з чого почати слідство.

Я шанував Генці як кмітливого працівника, та, на мій погляд, він ще не мав справжнього досвіду. Але Маттеї не поділяв моєї думки.

— Генці вже три роки працює в мене, я сам учив його і тепер не уявляю собі кращого заступника. Він упорається з завданням не згірше за мене. Та і я ще завтра буду тут. в

Викликавши Генці, я звелів йому разом із вахмістром Тройлером зайнятися вбивством Грітлі Мозер. Генці зрадів— це було його перше самостійне завдання.

— Дякуйте Маттеї,— промурмотів я і спитав, який настрій у наших рядових службовців.

Ми блукали в темряві; не тільки не мали жодних добутків, але й не знали, з чого починати слідство, тож було доконче важливо, щоб підлеглі не помітили нашої непевності.

— Вони переконані, що ми вже впіймали вбивцю,— сказав Генці.

— Крамаря?

— їхня підозра до певної міри слушна. Врешті, фон Гунтен уже колись переступав закони моралі.

— З чотирнадцятирічною,— докинув Маттеї,— а це зовсім інше.

* — Треба крамареві вчинити перехресний допит,— запропонував Генці.

— Ще встигнете,— заперечив я.— Як на мене, крамар не має ніякого стосунку до вбивства. Він просто несимпатичний, тож і викликає підозру. Але це підстава суб'єктивна, і ми, криміналісти, не можемо нею керуватися.

По цьому я відпустив обох, але настрій у мене аж ніяк не поліпшився.

Ми залучили до роботи всіх рядових працівників управління. Тієї самої ночі й наступного дня наші люди побували в усіх гаражах, шукаючи на машинах сліди крові, і обійшли всі пральні. Ми встановили алібі громадян, що їх колись притягали до суду за відповідними параграфами. Наші люди пройшли з собаками й навіть із міношукачем увесь ліс навкруг Мегендорфа. В улоговині, де сталося вбивство, вони обдивилися кожне дерево, кожний кущик, сподіваючися знайти якісь сліди, а насамперед — знаряддя вбивства. Дотримуючись суворої системи, вони обшукали кожний квадратний метр, спускалися в глиб улоговини, обстежили дно ручайка.

Все знайдене поліцейські поскладали докупи, а ліс прочесали аж до села.

Я теж поїхав до Мегендорфа провадити слідство, хоч і не мав це собі за звичай. Маттеї також нервував. Був гарний весняний день — ні спеки, ні вітру, та похмурий настрій не залишав нас. Генці допитував в "Олені" селян і робітників, а ми подалися до школи. Аби вкоротити дорогу, ми пішли через садок. Дерева вже буяли в білому цвіті. Від школи линула пісня: "Візьми мене за руку та й поведи". На спортивному майданчику перед школою нікого не було. Я постукав у двері того класу, звідки лунала пісня, і ми ввійшли.

Співали дівчатка й хлопчики, діти від шести до восьми років, три молодші класи. Вчителька, що диригувала, опустила руки й насторожено подивилася на нас. Діти замовкли.

— Фройляйн Крум?

— Прошу?

— Ви вчили Грітлі Мозер?

— А що вас цікавить?

Фройляйн Крум була жінка років під сорок, худорлява, з сумними очима.

Я відрекомендувався й обернувся до учнів.

— Добридень, діти!

Діти цікаво вп'ялись очима в мене.

— Добридень! — відповіли вони.

— Ми розучуємо хорал на похорон Грітлі,— пояснила вчителька.

В ящику з піском був зроблений макет Робінзонового острова. На стінах висіли дитячі малюнки.

— Що за дитина була Грітлі? — нерішуче спитав я.

— Ми всі її любили,— відповіла вчителька.

— Здібна?

— Надзвичайна вигадниця. Трохи помовчавши, я сказав:

— Мені треба дещо спитати в дітей.

— Прошу/

Я став перед класом. Майже в усіх дівчаток були ще коси й барвисті фартушки.

— Ви, мабуть, уже чули, що скоїлося з Грітлі Мозер. Я з поліції, начальник, ну це як капітан у солдатів, і мій обов'язок знайти чоловіка, що вбив Грітлі. Я хочу поговорити з вами не як з дітьми, а як з дорослими. Чоловік, якого ми шукаємо,— хворий. Тільки хворі люди можуть таке вчинити. Вони намагаються заманути дитину в якусь схованку, в ліс чи в льох, де їх ніхто не побачить, і там її мордують. Це трапляється часто-густо: в нашому кантоні за рік сталося понад двісті таких випадків. Іноді дитину так замучать, що вона вмирає, як померла й Грітлі. Таких чоловіків ми замикаємо, бо залишати їх на волі небезпечно. Ви можете спитати: чому ми не замикаємо їх наперед, аби з іншими дітьми не сталося такого, як із Грітлі? Тому, що цієї хвороби не можна розпізнати, вона захована в людях усередині, ззовні її не видно.

Діти слухали, затамувавши подих.

— Ви повинні мені допомогти,— вів я далі.— Нам треба знайти вбивцю Грітлі Мозер, а то він знову замордує якусь дівчинку.

Тепер я стояв посеред дітей.

— Чи не зауважили ви останнім часом чогось особливого в поведінці Грітлі?

Ні, не зауважили.

— Може, в Грітлі з'явилися останнім часом якісь нові речі?

Діти не відповідали.

— Хто був найліпшою приятелькою Грітлі?

— Я,— прошепотіла якась дівчинка* малесенька, кароока, з темними косами.

— Як тебе звати? — спитав я.

— Урзула Фельман.

— Отже, ти приятелювала з Грітлі?

— Ми сиділи разом.

Дівчинка говорила так тихо, що я мусив нахилитися до неї.

— Ти теж нічого особливого не помічала?!

— Ні.

— І Грітлі нікого не зустрічала?

— Та зустрічала,— мовила дівчинка.

— Кого?

— Не людину.

Відповідь мене вкрай здивувала.

— Тобто як, Урзуло?

— Вона зустрічала велетня,— ледь чутно сказала дівчинка.

— Велетня? Еге.

— Ти хочеш сказати, що вона зустрічала височенного чоловіка?

— Ні, мій тато теж височенний, але ж він не велетень.

— А який завбільшки бут той велетень?

— Наче гора,— відказала дівчинка.— І весь чорний.

— Може, той велетень щось подарував Грітлі?

— Авжеж подарував.

— А що саме?

— їжачків.

— їжачків? Яких їжачків? — спантеличено спитав я.

— Всередині у велетня було повно їжачків,— пояони-ла дівчинка.

— Таке скажеш, Урзуло! Хіба у велетня всередині — їжаки?

— А то був їжаковий велетень.

Дівчинка затялася на своєму. Я знову підійшов до вчительки.

— Ви мали слушність, фройляйн Крум. Грітлі справді була вигадниця.

— То була поетична дитина,— відповіла вчителька, дцвлячись сумними очима кудись удалину.— А тепер нам треба далі розучувати хорал. До завтрашнього похорону. Діти співають ще невлад.

Вона дала тон.

"Візьми мене за руку та й поведи",— знову заспівали діти.

Цілий день, змінивши Генці, ми опитували в "Олені" мегендорфців, але не почули ані слова нового і надвечір повертались до Цюріха ні з чим. Усі мовчали. Я надто багато викурив сигар і випив місцевого червоного вина. А ви ж знаєте, що то за вино. Маттеї, теж похмурий і мовчазний, сидів біля мене в глибині машини і, аж коли ми спускалися до Рюмергофа, заговорив:

— Мені здається, вбивця живе не в Мегендорфі. Це, либонь, той злочинець, який діяв у кантонах Санкт-Гал-лен і Швіц. Убивство вчинено в такий самий спосіб. Цілком імовірно, що злочинець живе в Цюріху.

— Можливо,— сказав я.

— Він або шофер, або просто подорожує. Адже* селянин Гербер бачив машину в тій улоговині.

— Сьогодні я сам допитував Гербера. Він зізнався, що тоді міцно спав, тож нічого не бачив.

Ми знову замовкли.

_ Мені шкода, що доводиться залишати вас, не з'ясувавши справи,— трохи згодом непевно почав Маттеї.— Але ж не можна порушувати угоди з йорданським урядом.

— Ви завтра вилітаєте?

— О третій по обіді, через Афіни.

— Заздрю вам, Маттеї,— щиро сказав я.— Я теж волів би бути шефом поліції в арабів, аніж тут, у Цюріху.

Я висадив Маттеї біля готелю "Урбан", де він мешкав з давніх-давен, а сам подався до "Кроненгалле" і пообідав за столиком під картиною Міро. То моє місце. Я завжди там їв "ab voiture" К

Близько десятої вечора я ще раз зазирнув на Казар-мену. Проходячи повз колишній кабінет Маттеї, я зустрів у коридорі Генці. З Мегендорфа він поїхав ще вдень. Це, щиро кажучи, мене здивувало, та коли я вже доручив йому вести справу про вбивство, то принципово не втручався в його дії. Мешканець Берна, Генці був дуже шанолюбний, але підлеглі його любили. Одружившись із уродженою Готтінгер, він перейшов із соціалістичної партії до лібералів і добре починав кар'єру. Це я тільки між іншим згадав, тепер він уже в партії незалежних.

— Негідник ніяк не хоче зізнатися,— сказав Генці.

— Хто? — здивовано спитав я і спинився.— Хто не хоче зізнатися?

— Фон Гунтен.

Де мене спантеличило.

— Ви провадите безперервний допит?

— Еге. Почали по обіді, але, як треба буде, то й усю ніч просидимо. Тепер за нього взявся Тройлер, а я вийшов трохи подихати свіжим повітрям.

— Цікаво глянути,— сказав я і зайшов до колишнього кабінету Маттеї.

Крамар сидів на канцелярському стільці без спинки, а навпроти, заклавши ногу на ногу і спершись рукою на письмовий стіл, що віддавна належав Маттеї, сидів Тройлер і курив сигарету. Феллер писав протокол. Ми з Генці

1 Дослівно: з возу (фр). Voiture — столик на коліщатах, на якому провозять по ресторанному залу готові страви на вибір.

слинилися біля дверей, тож крамар, що сидів спиною до входу, нас не помітив.

— Я цього не робив, пане вахмістр,— мурмотів крамар.

— А я й не кажу, що робив,— заперечив Тройлер.— Припускаю тільки, що ти міг би це зробити. Маю я слушність чи ні — згодом з'ясується. Почнімо спочатку. Отже, ти відпочивав на узліссі?

— Авжеж, пане вахмістр.

— І заснув?

— Так, пане вахмістр.

— Але ж ти збирався до Мегендорфа?

— Я стомився, пане вахмістр.

— А навіщо ти допитувався у листоноші про поліцейського в Мегендорфі?

— Аби дещо з'ясувати, пане вахмістр.

— А що саме?

— У мене прострочений патент. Тож я й хотів дізнатись, як там у Мегендорфі з поліцією.

— І як?

— Я дізнався, що мегендорфського поліцейського тепер заступає інший. І я злякався, пане вахмістр.

— Я теж заступаю свого начальника,— сухо відказав Тройлер.— І мене ти боїшся?

— Авжеж, пане вахмістр.

— І тільки через це ти не пішов у село?

— Авжеж, пане вахмістр.

— Непогану версію ти вигадав,— похвалив Тройлер,— та, може, існує ще одна, правдивіша версія?

— Я сказав правду, пане вахмістр.

— А не гадав ти дізнатися в листоноші, чи немає десь поблизу поліцейського?

Крамар розгублено глипнув на Тройлера.

— Що ви хочете цим сказати, пане вахмістр?

— Ось що,— не кваплячись, відповів той.— Ти хотів дізнатися від листоноші, чи не блукає десь поблизу тієї улоговини поліцейський, бо ти чекав на дівчинку. Ось що я гадаю.

Крамар перелякано вп'явся очима в Тройлера.

— Та я ж не знав ніякої дівчинки, пане вахмістр! — у відчаї закричав він.— А навіть якби знав, однако не міг би цього зробити. Я ж був не сам на узліссі. Поблизу на полі працювали селяни, ціла родина. Я не вбивця. Повірте ж мені!

_ Я тобі вірю,— лагідно сказав Тройлер,— але твої слова треба перевірити, розумієш? Ти сказав, що, відпочивши, подався в ліс. Але ж ти збирався повернутись до Цюріха?

— Заходило на бурю, і я хотів укоротити собі дорогу, пане вахмістр, — пояснив крамар.

— І тоді наскочив на труп?

— Так.

— Ти не торкався мертвої?

— Ні, пане вахмістр.

Трейлер помовчав. Я не бачив обличчя крамаря, але відчував, який він настраханий. Мені було його шкода, та я щодалі дужче переконувався в його провині, хоч, може, тільки тому, що хотілося знайти нарешті злочинця.

— Ми забрали в тебе, фон Гунтен, всю одежу й дали іншу. Ти збагнув навіщо? — спитав Тройлер.

— Ні, пане вахмістр.

— Щоб зробити бензидиновий аналіз. А ти знаєш, що таке бензидиновий аналіз?

— Ні, пане вахмістр,— безпорадно промурмотів крамар.

— Це хімічний аналіз, який виявляє сліди крові,— пояснив Тройлер із зловісним спокоєм.— Ми виявили на твоїй куртці криваві плями. Це кров убитої дівчинки.

— Та я... я спіткнувся об труп, пане вахмістр — простогнав фон Гунтен.— То був жах!

Він затулив обличчя руками.

— Певне, ти боявся нам про це розповісти?

— Авжеж, пане вахмістр

— І ми повинні знову тобі повірити?

— Я не вбивця, пане вахмістр,— у відчаї відмагався крамар.— Повірте ж мені! Покличте доктора Маттеї, він знає, що я кажу правду. Благаю вас!

— Доктор Маттеї більше не вестиме цієї справи,— відказав Тройлер. — Завтра він вилітає до Йорданії.

— До Йорданії? — прошепотів фон Гунтен.— Я цього не знав.

Він замовк і похнюпився. В кімнаті запала мертва тиша, тільки чути було, як цокав годинник та іноді десь вулицею проїздила машина.

Тоді втрутився Генці. Люб'язний і ввічливий, він зачинив вікно, сів до письмового столу Маттеї і' поставив настільну лампу так, щоб світло падало на крамаря.

*— Не хвилюйтеся, пане фон Гунтен,— ґречно мовив лейтенант,— ми аж ніяк не хочемо вас мучити, нам тільки треба взнати правду. Тож ми й звернулися до вас. Ви — головний свідок. Ви повинні нам допомогти.

— Авжеж, пане доктор,— відповів крамар, знову трохи підбадьорений.

— Що ви курите, фон Гунтен? — спитав Генці, набиваючи собі люльку.

— Сигарети, пане доктор.

— Тройлер, дайте йому сигарету.

Крамар похитав головою і втупив очі в підлогу. Лампа засліплювала його.

— Чи не заважає вам лампа? — співчутливо озвався Генці.

— Вона світить мені просто в очі. Генці повернув абажур.

— Так краще?

— Краще,— тихо відказав фон Гунтен. В його голосі вчувалася вдячність.

— Скажіть-но, фон Гунтен, який, власне, крам ви продаєте? Ну, приміром, ганчірки витирати порох?

— Так, ганчірки теж,— нерішуче відповів крамар. Він не міг збагнути, навіщо його про це питають.

— А ще?

— Шнурки до черевиків, пане доктор. Зубні щітки. Зубну пасту. Мило. Крем для гоління.

— А леза?

— І леза, пане доктор.

— Якої фірми?

— "Жіллет".

— І більш нічого, фон Гунтен?

— Начебто нічого.

— Гаразд. Тільки ви, здається, дещо забули,— мовив Генці, пораючись з люлькою.— Не тягне, клята! — зауважив він і, наче між іншим, додав:— Фон Гунтен, полічіть, не кваплячись, усі дрібнички, що лишалися в коробі. Ми його добре перетрусили.

Крамар мовчав.

— Ну?

— Кухонні ножі, пане доктор,— тихо й сумно відказав крамар.

На потилиці в нього блищали краплини поту. Генці пускав кільцями дим, спокійно, лагідно,— доброзичливий молодий пан, та й годі.

— А що крім кухонних ножів, фон Гунтен?

— Бритви.

— Чому ви не зважувалися їх назвати?

Крамар мовчав. Генці начебто мимохіть простягнув руку переставити лампу, та, помітивши, як здригнувся фон Гунтен, відсмикнув її. Вахмістр ані на мить не зводив очей з крамаря і курив одну сигарету за одною. Без упину курив і Генці, тож у кімнаті можна було задихнутися від диму. Я охоче провітрив би кімнату, але то був такий метод — провадити допит при зачинених вікнах.

— Дівчинку зарізано бритвою,— сухо, наче між іншим, зронив Генці.

Запала тиша. Крамар сидів непорушно, мов неживий.

— Любий фон Гунтен,— повів далі Генці, відкинувшись у кріслі,— поговорімо, як чоловік з чоловіком. Навіщо нам дурити один одного? Я знаю, що вбили ви. Але я знаю також, що вбивство приголомшило вас, як і мене, як усіх нас. З вами тоді щось сталося, ви, наче звір, кинулися на дівчинку і вбили її. Ви не хотіли цього, але не могли спинитися. Це було сильніше за вас. А коли ви схаменулися, то неймовірно злякались. Ви побігли до Мегендорфа заявити на себе, але тоді вам забракло сили. Отже, тепер вам треба набратися мужності, і в цьому ми допоможемо вам.

Генці замовк. Крамар хитнувся на своєму стільці, здавалося, він от-от упаде.

— Я хочу вам добра, фон Гунтен,— переконував Генці,— скористайтеся з цієї нагоди.

— Я втомився,— простогнав крамар.

— Ми всі втомилися,— відказав Генці.— Вахмістре Тройлер, принесіть нам кави, а трохи згодом — пива. І нашому гостеві фон Гунтену — це вже в нас, кантональної поліції, так заведено.

— Я не винен, комісаре,— хрипко прошепотів крамар,— не винен.

Задзвонив телефон. Генці узяв трубку, уважно вислухав усе і, поклавши її на місце, посміхнувся.

— Скажіть-но, фон Гунтен, що ви, власне, їли вчора на обід?

— М'ясо по-бернському.

— А ще?

— Сир на десерт.

— Який саме — ементальський чи грюєр?

— Тільзітський і горгонцоль,— відповів фон Гунтен і витер піт, що застеляв йому очі.

— Непогано їдять крамарі,— зауважив Генці. І більше нічого не їли?

— Нічого.

— А як добре подумати? — наполягав Генці.

— Шоколад,— пригадав фон Гунтен.

— Бачте, згадали,— підбадьорливо кивнув йому Генці.— А де ви їли шоколад?

— На узліссі,— сказав крамар і глянув на Генці недовірливо і втомлено.

Лейтенант вимкнув настільну лампу. Тепер тільки вгорі крізь серпанок диму тьмяно світилася люстра.

— Щойно, фон Гунтен, я одержав відомості з інституту судової медицини,— співчутливо пояснив Генці.— Дівчинку там розітнули і в шлунку виявили шоколад.

Тепер уже і я переконався в провині крамаря. Рано чи пізно він зізнається. Я кивнув Генці й вийшов з кабінету.

Я не помилився. Наступного дня, в суботу, Генці зателефонував до мене о сьомій годині ранку. Крамар зізнався. О восьмій я вже приїхав на службу. Генці й досі був у колишньому кабінеті Маттеї. Він стояв біля розчиненого вікна, і, коли я ввійшов, стомлено обернувся до мене й привітався. На підлозі—ціла купа пляшок з-під пива, попільнички вщерть повні недопалків. Крім Генці, в кімнаті нікого не було.

— Зізнання вичерпне? — спитав я.

— Це ще попереду. Головне, що крамар зізнався в убивстві на сексуальному грунті.

— Сподіваюся, допитували його коректно?

— Допит тривав понад двадцять годин. Цього, звичайно, не дозволено: але ж поліція не може дотримуватися усіх приписів. Більш ні до чого недозволеного ми не вдавалися,— запевнив Генці.

Я пішов у свою "boutique", наказавши привести крамаря. Фон Гунтен ледве стояв на ногах, і поліцейський підтримував його. Але він не сів, хоч я і запрошував його.

— Фон Гунтен, я чув, що ви зізналися в убивстві малої Грітлі Мозер,— сказав я, та в голосі моєму мимоволі забриніла приязна нота.

Я вбив дівчинку,— не зводячи на мене погляду, відповів крамар так тихо, що я ледве почув.— Дайте мені тепер спокій.

— Підіть поспіть, фон Гунтен,— мовив я,— а потім ми поговоримо.

Крамаря вивели. У дверях він зіткнувся з Маттеї і прикипів до місця. Важко дихаючи, він розтулив рота, наче хотів щось сказати, але промовчав. Тільки глянув на Маттеї, і той якось збентежено відступився з дороги.

— Йди! — сказав поліцейський і повів фон Гунтена. Маттеї зайшов у "boutique" і замкнув за собою двері.

Я закурив свою "Баянос".

— Ну, Маттеї, що ви скажете на це?

— Бідолаху допитували понад двадцять годин?

— Цього методу Генці навчився у вас, під час допитів ви теж виявляли неабияку впертість,— відказав я.— Але зі своїм першим самостійним завданням він добре впорався, чи не так?

Маттеї не відповів.

Я звелів принести дві чашки кави з вершками й печиво.

Нас обох мучило сумління. І гаряча кава не поліпшила нам настрою.

— Я передчуваю,— озвався нарешті Маттеї,— що фон Гунтен відмовиться від свого-зізнання.

— Можливо,— похмуро відказав я,— тоді доведеться ще до нього братися.

— Ви гадаєте, що він винен?

— А ви ні? — і собі спитав я.

Маттеї помовчав, а тоді якось непевно відповів:

— Власне, я також.

У вікно тьмяним сріблом сіявся ранок. Від Зільської набережної долинав вуличний гамір, з казарми, карбуючи крок, ішли солдати.

Зненацька ввійшов, не постукавши, Генці.

— Фон Гунтен повісився,— доповів він.

Камера була в кінці довгого коридора. Ми кинулися ТУДИ. Двоє чоловіків уже метушилися біля крамарй, що лежав на підлозі. Йому роздерли сорочку, та волохаті гРУДи були вже не рухомі. А на вікні ще теліпалися шлейки.

— Уже нічого не поможе,— сказав один поліцейський.— Він мертвий.

Я запалив свою пригаслу "Баянос", закурив і Генці.

— На цьому можна закрити справу про вбивство Грітлі Мозер,— сказав я і стомлено рушив нескінченним коридором до свого кабінету.— А вам, Маттеї, бажаю приємної подорожі до Йорданії.

Та коли о другій годині по обіді Феллер востаннє приїхав службовою машиною до "Урбана", щоб відвезти Маттеї на аеродром, і коли вже поклали в машину валізи, комісар нараз заявив: часу ще багато, можна завернути до Мегендорфа. Феллер слухняно поїхав лісом.

Вони прибули до села саме тоді, як на майдан вийшов погребальний провід — довжелезна юрба мовчазних людей. На похорон зійшлося безліч жителів навколишніх сіл і навіть городяни. Газети вже повідомили про смерть фон Гунтена, і всі полегшено відітхнули. Справедливість перемогла.

Маттеї вийшов з машини і разом із Феллером став серед натовпу дітей біля церкви. Труна, вся обкладена білими трояндами, стояла на катафалку, що його везла пара коней. За катафалком ішли сільські діти з пастором, учителькою та вчителем,— дівчатка в білих сукенках по двоє несли вінки. За ними простували дві чорні постаті — батьки Грітлі Мозер. Мати спинилась і глянула на комісара. Обличчя в неї нічого не промовляло, очі були порожні.

— Ви дотримали своєї обіцянки,— тихо сказала вона, але так виразно, що комісар добре почув.— Щиро дякую.— І пішла далі, тримаючись рівно й гордо обіч згорбленого, враз постарілого чоловіка.

Комісар зачекав, поки його проминув увесь погребальний провід: голова громади, представники влади, селяни, робітники, господині, дівчата,— всі в найкращому, урочистому вбранні. Все завмерло під промінням призахідного сонця, тихо було і в юрбі глядачів, тільки здалеку лунав церковний дзвін, гуркотів катафалк і тупотіла сила-силенна ніг по бруківці сільської вулиці.

— До Клотена,— сказав Маттеї, знову сідаючи в машину.

Маттеї попрощався з Феллером, відбув паспортний контроль і в залі чекання купив "Нойєцюрхер цайтунг"* Там був надрукований портрет фон Гунтена як убивд'

Грітлі Мозер і портрет самого Маттеї з невеличкою поміткою про його почесне призначення. Про Маттеї мовилося як про людину, що зробила велику кар'єру.

Та вже йдучи до літака, з плащем у руці, Маттеї помітив дітей: на терасі аеровокзалу їх було повно-повнісінько. То прийшли на екскурсію до аеропорту школярі—дівчатка й хлопчики в барвистому літньому одязі; вони махали прапорцями й хусточками, бурхливо виявляючи свою радість, коли злітали або сідали велетенські срібні машини.

Комісар уражено спинився, та за мить знову рушив до літака авіакомпанії "Свісс-Ер", що чекав на людей. Коли Маттеї підійшов до нього, всі пасажири вже були з салоні. Стюардеса, яка впускала їх до літака, простягла руку по квиток Маттеї, але той обернувся до дітей, що весело й заздрісно махали руками літакові, готовому до старту.

* — Даруйте, я не полечу,— сказав Маттеї, повернувся до аеровокзалу і пішов попід терасою, повною дітлашні, до виходу.

Я прийняв Маттеї аж у неділю вранці, і не в "boutique", а в офіційному кабінеті, звідки відкривався такий самий офіційний краєвид на Зільську набережну. На стінах висіли картини Гублера, Моргенталера, Гунцікера, визначних цюріхських художників. Я був не в гуморі через усілякі неприємності: мені телефонував з політичного департаменту один пан, що вперто говорив тільки французькою мовою; йорданське посольство оголосило протест, і уряд зажадав пояснень, яких я не міг дати, бо сам не розумів поведінки мого колишнього підлеглого.

— Сідайте, пане Маттеї,— мовив я.

Мій офіційний тон його трохи засмутив. Ми сіли. Я не курив і не збирався курити. Це вочевидь збентежило його.

— Федеральний уряд,— почав я,— уклав угоду з Йорданією про відрядження до неї співробітника поліції, доброго фахівця. Ви, докторе Маттеї, вже підписали особисту угоду з йорданським урядом, але не поїхали і цим порушили обидві угоди. Я говорю з вами, як юрист з юристом, тож, мабуть, пояснювати немає потреби?

— Звичайно.

— Тоді я прошу вас якнайшвидше виїхати до Йорданії.

— Я не поїду,— відказав Маттеї/

— Чого?

— Бо ще не знайдено вбивці малої Грітлі Мозер.

— Ви гадаєте, що крамар — не вбивця?

— Ні, не вбивця.

— Але ж він зізнався.

— Мабуть, його нерви не витримали. Довгий допит, відчай, почуття безпорадності... В цьому винен і я,— тихо додав Маттеї.— Крамар звернувся до мене, а я не допоміг йому. Мені хотілося до Йорданії.

Ситуація була якась дивна. Ще напередодні ми невимушено розмовляли один з одним, а тепер сиділи офіційні, скуті, обидва вишукано вбрані.

— Прошу вас знов передати мені цю справу,— сказав Маттеї.

— Я не можу це зробити ні за яких обставин; ви вже не працюєте в нас, докторе Маттеї.

Він здивовано звів очі:

— Мене звільнено?

— Ви пішли з кантональної поліції, бо надумали обійняти посаду в Йорданії,— спокійно пояснив я.— Та коли ми знову приймемо вас, це означатиме, що ми схвалюємо ваш'вчинок. Зрозумійте, це неможливо.

— Он як. Розумію.

— На жаль, тут уже нічого не вдієш,— підсумував я. Ми мовчали.

— Коли дорогою до аеропорту я завернув у Меген-дорф, там було повно дітей,— тихо зауважив Маттеї.

— Що ви хочете цим сказати?

— За труною йшли майже сайі діти.

— Це природно.

— І в аеропорту були діти, поприїздили цілими класами.

— То й що?

— Припустімо, що я маю слушність і вбивця Грітлі Мозер живий. Хіба ж іншим дітям не загрожує тоді така сама небезпека?

— Безперечно,— спокійно відповів я.

— А коли загрожує, то обов'язок поліції — захистити дітей і запобігти новому злочинові,— переконано відказав Маттеї.

— То ось чого ви не поїхали,— спроквола мовив я.— Щоб захистити дітей!

Так,— відповів Маттеї. $ трохи помовчав. Тепер поведінка Маттеї стала мені зрозуміліша. Можливо, сказав я, загроза дітям справді існує. Коли його, Маттеї, припущення слушне, то можна тоді сподіватися, що справжній убивця якось виявить себе або, в гіршому випадку, залишить по наступному злочину потрібні нам сліди. Мої слова звучать цинічно, але насправді вони тільки жорстокі, як жорстоке саме #иття. Влада поліції має і повинна мати свої межі. Хоча можливе все, навіть невірогідне, та нам слід виходити з того, що все-таки вірогідне. Ми не можемо твердити, що фон Гунтен винен, у цьому ми не переконані самі; але можемо сказати, що він напевне винен. Ми не знайшли якогось невідомого нам злочинця, і крамар — єдиний, на кого падає підозра. Колись він уже переступив закони моралі, у коробі носив бритви й шоколад, на його одягу виявлено кров, а раніше вія торгував у кантонах Швіц і Санкт-Галлен, тобто там, де вчинено два схожих убивства. Нарешті, він сам зізнався і наклав на себе руки. Сумніватися в його провині — це чисте дилетантство. Тверезий розум підказує нам, що фон Гунтен — убивця. Звісно, і розум може помилитися, всі ми люди,— і в цьому наш ризик. Доводиться йти на такий ризик.

Крім того, вбивство Грітлі Мозер — не єдиний злочин, який ми мали розкрити. Щойно оперативна група виїхала до Шлірена. А сьогодні вночі сталися чотири великі крадіжки зі зломом. Ми не маємо змоги дозволити собі таку розкіш — переглядати справу — бодай із чисто технічних причин. Ми зробили все, що могли. А дітям завжди загрожує небезрека. За рік сталося понад двісті злочинних порушень моралі, і то тільки в нашому кантоні. Треба попереджати батьків, застерігати дітей. Ми все Де робимо, але створити таку щільну мережу поліції, Щоб запобігти

будь-якому злочинові, ми неспроможні. Злочин коять завжди і не через те, що мало поліції, а через те саме, чого взагалі поліція існує. Коли в поліції не буде потреби, то вже не буде й злочинів. Ось що слід мати на оці. Ми повинні виконувати свій обов'язок, у Цьому він, Маттеї, має слушність, та перший наш обов'язок— не виходити за свої межі, інакше-бо ми кінчимо поліційною державою.

Я замовк.

Знадвору долинув церковний дзвін.

— Я розумію, яке прикре... гм.. ваше особисте становище. Ви опинилися поміж двох стільців,— ввічливо зауважив я на закінчення.

— Дякую, пане доктор. Насамперед я займуся справою Грітлі Мозер. Приватно.

— Краще покиньте це,— порадив я.

— О ні!

Я притлумив у собі роздратування.

— Чи можу я тоді просити вашої ласки не турбувати нас у цій справі? — спитав я, підводячись.

— Як вам завгодно.

І ми попрощалися, не простягши один одному руки.

Нелегко було Маттеї, залишаючи порожній будинок поліції, пройти повз свій колишній кабінет, де на дверях уже поміняли табличку. Назустріч йому попався Феллер, який тут крутився навіть у неділю.

Феллер зніяковів і ледве привітався, промимривши щось собі під ніс. Маттеї сам собі видався якимсь чужинцем, та найбільше його журило, що не можна користуватися службовою машиною. Він поклав якнайшвидше повернутися до Меген-дорфа, однак здійснити цей задум виявилося не так легко: їхати туди було не довго, але складно— спершу восьмим трамваєм, тоді пересідати на автобус.

У трамваї Маттеї побачив Тройлера, той їхав зі своєю дружиною до її батьків; він спантеличено витріщився на комісара, але ні про що не спитав. Маттеї взагалі зустрічав, здавалося, самих знайомих: якогось професора з електротехнічного інституту, якогось художника. Щоразу він недоладно пояонював, чому не поїхав до Йорданії, і щоразу це було нестерпно. Його "підвищення" і від'їзд уже відсвяткували, і він почувався, мов привид з того світу.

У Мегендорфі щойно віддзвонили в церкві. По-неділь-ному вбрані селяни стояли, перемовляючись, на майдані або невеличкими громадками прямували до "Оленя*. Порівняно до минулих днів трохи похолодало, з заходу насувалися величезні темні хмари. На моріжку хлопці вже ганяли у футбол. Ніщо не нагадувало про страшний злочин, що стався кілька днів тому поблизу села. Всі навкруги веселилися, десь співали пісню "Біля криниШі біля воріт". Перед великою селянською хатою з брусова-ними стінами й височенним дахом діти гуляли в піжмурКи; один хлопчик голосно полічив до десяти, решта кинулася навсібіч. Маттеї не зводив з них очей.

— Дядьку,— тихенько гукнув хтось до нього.

Маттеї озирнувся. Між стосом дров і садовим парканом сховалося мале дівча в блакитному платтячку. Карі очі, темні коси. Урзула Фельман.

'— Чого тобі? — спитав комісар.

— Станьте переді мною,— прошепотіла дівчинка,— щоб мене не знайшли.

Комісар став перед нею.

— Урзуло! — сказав він.

— Тихше! — прошепотіла вона.— А то почують, що ви з кимось розмовляєте.

— Урзуло! — прошепотів тепер і комісар.— Я не вірю у велетня.

— У що не вірите?

— Що Грітлі Мозер бачила велетня завбільшки з гору.

— А він таки є.

— Хіба ти його бачила?

— Ні, але Грітлі бачила. А тепер стійте тихо.

Рудий веснянкуватий хлопець скрадався попід стіною, шукаючи дітей. Якусь мить він постояв перед комісаром, а тоді майнув крадькома на той бік хати. Дівчинка тихенько засміялася.

— Він мене не посмітив.

— Грітлі розповіла тобі казку,— прошепотів комісар,

— Ні, велетень чекав на Грітлі кожного тижня і давав їй їжачків. —

— А де він чекав:*

— В улоговині. І вона намалювала його. Отже, він таки є.насправді. І їжачки також.

— Вона намалювала велетня? — вражено спитав Маттеї.

— Малюнок висить у нашому класі... Ой, відступіться!

Дівчинка проскочила між Маттеї та стосом дров до хати і, радісно галасуючи, затарабанила в одвірок, випередивши веснянкуватого хлопця, що гнав з-за рогу.

Новини, що про них я дізнався в понеділок уранці, були дивні й тривожні. Перщий зателефонував голова мегендорфської громади і поскаржився на Маттеї, який пробрався до школи й зняв собі зі стіни малюнок убитої Грітлі Мозер; голова наполягав на тому, щоб кантональна поліція не нишпорила в їхньому селі й дала їм нарешті спокій після всіх тих жахів; наприкінці розмови він не дуже люб'язно попередив мене, що коли Маттеї з'явиться бодай раз у селі, на нього нацькують собак.

На Маттеї поскаржився й Генці: між ними відбулася неприємна розмова, найгірше, що саме в "Кроненгалле"; його колишній начальник був уже напідпитку, але вихилив літр вина "Резерв дю патрон" і замовив іще коньяку, а тоді звинуватив його, Генці, в смерті безневинної людини; дружина Генці, уроджена Готтінгер, страшенно обурилася.

Але це було ще не все. Після ранкового рапорту Феллер повідомив мене — та ще зі слів якогось суб'єкта з міської поліції,— наче Маттеї тиняється по всяких барах і живе тепер у готелі "Рекс". Доповіли також, що Маттеї почав курити. "Паріз'єнн". Чоловік нараз так змінився, ніби його за ніч підмінили. Гадаючи, що це ознаки виснаження нервової системи, я зателефонував психіатрові, до якого ми часто звертались по консультацію.

На мій подив, лікар відповів, що Маттеї просив прийняти його по обіді. Тоді я розповів лікареві все, що сталося.

Після цього я написав до йорданського посольства, повідомляючи про хворобу Маттеї, попросив для нього відпустку з тим, що за два місяці він уже буде в Аммані.

Приватна лікарня була далеченько від міста, біля села Ретен. Маттеї поїхав поїздом а тоді пройшов пішки ще чималий шмат дороги. Йому не стало терпіння зачекати поштової машини, та невдовзі вона його перегнала, і він роздратовано подивився їй услід. Маттеї минав невеличкі хуторки, де біля дороги гралися діти, а в полі працювали селяни.

Сріблясті хмари заснували небо. Знову похолодало, хоча до приморозків, на щастя, не дійшо. Маттеї прямував уздовж пагорбів, а за Ретеном завернув на дорогу, що тяглася рівниною до самої лікарні. Йому відразу впала в око жовта будівля з високим комином, що радше скидалася на похмуру фабрику. Та незабаром пейзаж став приємніший. Головний будинок заступали буки й тополі, а серед них Маттеї завважив ще кедри й велетенську веллінгтонію. Він увійшов до парку. Дорога тут

бігалася на дві. Маттеї подався в той бік, куди вказала табличка з написом: "Дирекція". Крізь дерева й куїш мріло маленьке озерце, а може, пасмо туману. Серед мертвої тиші Маттеї чув тільки шарудіння жорстви в себе під ногами. Трохи згодом почувся шурхіт грабель. Якийсь парубок розгрібав на дорозі жорству. Рухи в нього були повільні й одноманітні. Маттеї розгублено став, не знаючи, куди повертати далі: більше табличок не було.

— Чи не скажете, де тут дирекція? — спитав Маттеї в парубка.

Хлопець не озвався й словом. Він гріб собі далі, одноманітно, спокійно, як машина, наче ніхто його й не питав, наче нікого й не було

поблизу. Обличчя його не мало аніякісінького виразу, а кволі руки суперечили вочевидь могутній фізичній силі. Комісара пойняло нараз почуття небезпеки. Здалося, парубок от-от уперіщить його граблями. Маттеї стало моторошно. Він нерішуче подався далі й зайшов на якесь подвір'я. За ним було ще одне подвір'я, більше. Обабіч тяглися галереї, як у монастирі, а кінчалося подвір'я великим будинком, схожим на приміську дачу.

Тут теж нікого не було видно, тільки звідкілясь чувся жалібний голос, високий, благальний, що проказував одне й те саме слово, без упину одне й те саме. Маттеї знов розгублено спинився, опанований незбагненним смутком.

Зроду він не почувався таким безпорадним, як тепер. Він натис клямку парадних дверей, потрісканих і потертих, але вони не відчинилися. А жалібний голос лунав знов і знов. Наче вві сні, Маттеї подався бічною галереєю. У великих кам'яних вазах стояли червоні тюльпани, в інших — жовті. Нарешті почулася хода: високий літній чоловік, гідно ступаючи, йшов подвір'ям з таким виглядом, ніби все тут йому чуже й дивне. Старого вела сестра.

— Добридень,— привітався комісар.— Я б хотів бачити професора Лохера.

— Вам призначено? — спитала сестра.

— На мене чекають.

— Зайдіть до салону,— сестра показала на двійчасті Двері.— Зараз хтось вийде.

І рушила далі, тримаючи під руку старого, що немовби дрімав у напівзабутті, відчинила якісь двері, й обоє зникли за ними. А голос і досі лунав без упину.

Маттеї зайшов до салону. То була велика кімната із старовинними меблями: фотелі, величезна канапа, над нею — у важкій золотій рамі портрет якогось чоловіка, мабуть, засновника лікарні. Далі стіни прикрашали пейзажі тропічних країв, можливо, Бразилії. Маттеї здалося, що він упізнає околиці Ріо-де-Жанейро. Він підійшов до двійчастих дверей, що вели до тераси. На кам'яному поруччі стояли великі вазони з кактусами. Але парку вже не було видно, його геть оповив туман. Зір Маттеї сприйняв тільки щось невиразне, колихке, з якимось пам'ятником чи надгробком посередині й сріблястою тополею, що височіла, мов грізний привид.

Комісарові урвався терпець. Він запалив сигарету, й ця нова звичка заспокоїла його. Повернувшись до кімнати, він сів на канапу, перед якою стояв старовинний круглий стіл із старовинними томами "Флора Франції, Швейцарії та Бельгії" Гастона Боньє. Маттеї погортав їх: старанно видрукувані малюнки квітів і трав, дуже гарні, заспокійливі, не зацікавили його. Він закурив ще одну сигарету. Нарешті прийшла сестра, невеличка енергійна особа в окулярах без оправи.

— Пан Маттеї? — спитала вона.

— Так.

Сестра роздивилася по кімнаті. '— Ви без речей?

Маттеї похитав головою, здивований цим питанням.

— Я б хотів тільки дещо спитати в пана професора,— пояснив він.

— Прошу сюди,— показала сестра на невисокі двері.

Він увійшов до невеличкої і, на його подив, бідно умебльованої кімнати. Ніщо не нагадувало в ній про лікаря. На стінах — такі самі пейзажі, як і в салоні, та ще портрети вчених мужів з бородами і в

окулярах без оправи— якісь потворні писки. Мабуть, попередники. На письмовому столі й на стільцях — купи книжок, тільки старий, оббитий шкірою фотель був вільний.

'Лікар у білому халаті сидів над своїми паперами — худорлявий, схожий на птаха чоловічок. Він теж мав окуляри без оправи, як сестра й бородані на стінах. Ці окуляри правили тут, мабуть, за якусь неодмінну прикмету, ба навіть за ознаку належності до таємничого ордену, як тонзура в ченців.

Сестра пішла. Лохер підвівся і привітався з Маттеї.

— Ласкаво просимо,— трохи знічено сказав він.— Сідайте, тут вам буде зручніше. У нас не дуже розкішно, ми ж добродійна установа, і з коштами буває сутужно.

Маттеї сів у фотель. Лікар ввімкнув настільну лампу, бо в кімнаті вже посутеніло.

— Дозвольте закурити? — спитав Маттеї. Лохер здивувався.

— Прошу,— сказав він, розглядаючи Маттеї крізь свої тьмаві окуляри. — Але ж ви раніше не курили?

— Ні.

Лікар узяв аркуш паперу й заходився щось карлючи-ти, певне, якісь нотатки. Маттеї чекав.

— Ви народилися одинадцятого листопада 1903 року, чи не так? — спитав він, пишучи собі й далі.

— Саме так.

— Ви ще живете в готелі "Урбан"? І— Ні, тепер у "Рексі".

, ,— А, в "Рексі". На Виноградній вулиці. Отже, любий Маттеї, ви й досі тиняєтеся по готелях?

— Це вас дивує?

Лікар звіїв очі від паперів.

— Чоловіче, ви живете у Цюріху тридцять років. Інші вже мають родину, дітей, дбають про своє майбутнє. Чи у вас взагалі немає особистого життя? Даруйте, що я про це питаю.

— Зрозуміло,— мовив Маттеї, який нараз усе збагнув і питання сестри про речі також.— Майор уже встиг ВгДС повідомити.

Лікар обережно поклав авторучку.

— Що ви хочете цим сказати, шановний?

— Вам доручили обстежити мене,— переконано сказав Маттеї й погасив сигарету.— Бо кантональній поліції я здаюся... несповна розуму.

Обидва замовкли. За вікном стояв суцільний туман і сірим невиразним смерком заповзав до маленької кімнати, повної книжок і паперів; було холодно, тхнуло застояним повітрям і якимись ліками.

Маттеї звівся, підійшов до дверей і розчинив їх. За порогом стояли, склавши руки, двоє чоловіків у білих халатах. Маттеї знов причинив двері.

— Двоє санітарів... На випадок, якщо я чинитиму опір.

Лохера не так легко було збентежити.

— Послухайте, Маттеї,— сказав він.— Я хочу поговорити з вами як лікар.

— Коли ваша ласка,— мовив Маттеї і сів.

йому стало відомо, почав лікар, знову беручи авторучку, буцім останнім часом Маттеї поводиться не так, як усі нормальні люди. Тож їм треба поговорити відверто. У Маттеї суворий фах, через те він суворо ставиться й до людей, що мають з ним до діла, то хай Маттеї пробачить і йому, лікареві, коли він висловиться напрямки, бо фах теж зробив його суворим. І недовірливим. Отже, в поведінці Маттеї дуже й дуже дивує, що він знехтував таку незвичайну нагоду.— Йорданію, несподівано для всіх, ні сіло ні впало. Та ще вроїлося йому в голову знайти вбивцю, якого вже знайдено; далі — це раптове бажання курити і така ж раптова хіть до чарки. Випити самому чотири подвійні порції коньяку після літра "Резерв дю патрон"! Людино добра, такі раптові зміни в характері до біса нагадують симптоми тяжкого захворювання. Заради самого себе Маттеї повинен пройти докладне обстеження, щоб вони одержали повну картину, як клінічну, так і психічну, тому він пропонує Маттеї перебути кілька днів у Ретені.

Лікар замовк, схилився над своїми паперами і знову взявся щось карлючити.

— Чи підвищується у вас іноді температура?

— Ні.

— Чи порушується мова?

— Теж ні.

— А голосів часом не чуєте?

— Дурниці кажете!

— Чи пітнієте?

Маттеї похитав головою. Присмерк та лікарева балаканина дратували його. Він навпомацки пошукав сигарети. Нарешті знайшов їх, і, коли взяв у лікаря запаленого сірника, рука йому затремтіла. Зі злості. Яке безглуздя, він же міг це передбачити й піти до іншого психіатра. Та він любив цього лікаря, саме з почуття симпатії він часом запрошував його на Казармену вулицю як експерта. Маттеї вірив Лохерові, хоч інші лікарі не дуже його шанували, маючи за дивака і мрійника.

— Хвилюєтесь,— мало не радісно зауважив лікар.— Може, гукнути сестру? Коли ви підете до своєї палати...

І не подумаю,— урвав його Маттеї.— Чи є у вас коньяк?

Краще вам випити заспокійливих ліків,— мовив Лохер, підводячись.

— Мені треба не заспокійливих ліків, а коньяку,— гостро відказав комісар.

Мабуть, лікар натис на сховану кнопку сигналізації, бо на дверях став санітар.

— Принесіть з моєї кімнати пляшку коньяку й дві чарки,— загадав лікар, потираючи собі руки, либонь, від холоду.— Тільки притьмом.

Санітар щез.

— Справді ж бо, Маттеї, вам треба негайно лікуватися. А то вас чекає цілковитий психічний і фізичний крах. А ми ж хочемо його уникнути, правда? Отже, трохи полікуємось, і все буде гаразд.

На це Маттеї не відказав нічого. Замовк і лікар. Тільки як хтось зателефонував, Лохер зняв трубку і сказав:

— Я зайнятий.

За вікном уже стало геть темно, так швидко цього вечора споночіло.

— Може, ввімкнути горішнє світло? — спитав лікар, аби щось сказати.

— Ні.

Маттеї знову заспокоївся. Коли санітар приніс коньяк, він налив собі чарку, випив і налив ще одну.

— Лохер,— сказав він,— киньте ви ці фіглі-міглі з "чоловіче добрий", "притьмом" і таке інше. Ви — лікар. Чи траплялись у вашій практиці випадки, коли ви не могли зарадити хворому?

Лікар здивовано глянув на Маттеї. Питання заскочило його зненацька, стурбувало, він не знав, до чого воно.

— Здебільшого я не можу зарадити своїм хворим,— нарешті чесно визнав лікар і ту ж мить збагнув, що не мав права так відповідати пацієнтові, а Маттеї ж був як-не-як пацієнт.

— У вас такий фах, що інакше й дивно було б,— сказав Маттеї; глум у його голосі засмутив лікаря.

— Ви прийшли сюди спитати мене про це?

— І про це теж.

— Та що, на ласку божу, з вами сталося? — збентежено спитав лікар. — Ви ж завше були найрозважливі-Ший серед усіх.

— Я й сам не знаю,— розгублено мовив Маттеї. Ця збита дівчинка...

— Грітлі Мозер?

— Тільки про неї і думаю весь час.

— То це вона не дає вам спокою?

— Чи є у вас діти? — спитав Маттеї.

— Я теж не одружений,— тихо відказав лікар і знову знітився.

— Ага, теж.— Маттеї похмуро замовк.— Послухайте, Лохер,— почав він знову.— Я дивився уважно і не відводив очей, як мій наступник Генці, людина цілком нормальна. На траві лежав знівечений труп, тільки личко зосталося неушкоджене, дитяче личко. Я пильно дивився. В кущах валялася червона сукенка й печиво. Але й це ще не було найжахливіше.

Маттеї знову замовк. Наче злякався. Він належав до тих людей, що ніколи не розповідають про себе, а тепер він змушений був розповідати, бо йому міг допомогти тільки цей невеличкий, схожий на птаха лікар із кумедними окулярами, тож треба було щиро довіритися йому.

— Вас, безперечно, здивувало,— нарешті повів~Мат-теї далі,— що я й досі тиняюся по готелях. Я не хотів жити, як звичайні люди, я прагнув підкорити їх собі, а не страждати разом із ними, прагнув буги вищим за

них, давати собі раду й керувати ними, як технік якоюсь машиною. Мені стало сили дивитися на замордовану дівчинку, та коли я опинився перед батьками, то не витримав, мені захотілося втекти від тієї садиби "На мочарах", яку, мабуть, прокляв Бог, і тоді я пообіцяв батькам знайти вбивцю, присягнувся спасінням своєї душі, аби тільки не бачити їхнього горя; пообіцяв, байдужий до того, що не зможу сповнити обіцянки, бо повинен летіти до Йорданії. А потім я знов опинився в полоні звичної байдужості, Лохер. Як це було бридко! Я не боронив крамаря, не втручався в події. Знов я був той байдужий Маттеї-капець,як мене прозвали "на дні". Я сховався за спокій, за зверхність, за закон, за нелюдяність, аж поки побачив на аеродромі дітей.

Лікар відсунув свої нотатки.

— Я повернувся. Далі ви знаєте,— сказав Маттеї-

— А тепер?

— Тепер я прийшов до вас. Бо не вірю в крамареву провину і хочу дотримати своєї обіцянки.

Лікар підвівся, став біля вікна. До кімнати увійшов санітар, за ним другий.

— Ідіть у відділення, ви мені не потрібні,— мовив

лікар. _ и

Маттеї налив собі чарку коньяку и засміявся:

Чудовий "Ремі Мартен".

Лікар і досі стояв біля вікна, втупившись у темряву.

— Чим я можу вам допомогти? Я ж не криміналіст,— збентежено сказав він. І раптом, повернувшись до Маттеї, спитав: — А чому, власне, ви не вірите в крамареву провину?

— Ось гляньте.

Маттеї поклав на стіл перед лікарем аркуш паперу й обережно розгорнув його. То був дитячий малюнок. Унизу праворуч виднівся коструватий підпис "Грітлі Мозер", а посередині — намальований кольоровими олівцями чоловік, високий, вищий за ялини, що стриміли навколо, наче дивовижні стебла. Він був намальований так, як малюють діти: "Крапка, крапка, кома, риска, а до того ще й кільце, от і маємо лице". Чоловік був у чорному капелюсі і в чорній одежі, а з його правиці — кружала з п'ятьма рисками — падали, наче зірки, шпичасті грудочки на малесеньку дівчинку, ще меншу, ніж ялини. Нагорі, власне, вже на небі, стояла чорна автомашина, а поруч — дивовижний звір з якимись чудернацькими рогами.

— Це малюнок Грітлі Мозер. Я взяв його в школі,— пояснив Маттеї.

— А що це має означати? — спитав лікар, зачудовано розглядаючи малюнок.

— їжакового велетня.

— Як це зрозуміти?

— Грітлі розповідала, що якийсь велетень дарує їй У лісі їжачків. Ось на малюнку і зображено цю зустріч,— пояснив Маттеї, вказуючи на шпичасті кружальця.

— І ви гадаєте...

— Можливо, що Грітлі Мозер у їжаковому велетні зобразила свого вбивцю. Припущення не цілком безпідставне.

— Таке скажете, Маттеї,— роздратовано заперечив лікар.— Цей малюнок — просто витвір дитячої уяви. Не покладайте на нього великі надії.

— Можливо, але ви гляньте, як добре намальовано машину. Я навіть можу сказати, що це давня американська марка, та й велетня зображено дуже виразно.

— Але ж велетнів немає,— нетрепляче зауважив лікар.— Навіщо ви розповідаєте мені казочки?

— Височезний дебелий чоловік легко міг би видатися малій дівчинці велетнем.

Лікар здивовано глянув на Маттеї.

— Ви гадаєте, що вбивця — височезний чоловік?

— Це, звісно, тільки непевний здогад,— ухильно від-повів комісар.— Якщо це так, то вбивця роз'їжджає на чорній американській машині давнього випуску.

Лохер посунув окуляри на чоло, узяв малюнок у руки й уважно роздивився його.

— Чого ви чекаєте від мене? — розгублено спитав він.

— Припустімо, я нічого не дізнаюся про вбивцю, тільки матиму цей малюнок — єдиний слід, яким я повинен піти. Але ж він для мене — наче

рентгенівський знімок для профана. Я неспроможний його цілком витлумачити.

Лікар похитав головою:

— Цей дитячий малюнок нічого не скаже нам про вбивцю,— відповів він і поклав аркуш знов на письмовий стіл.— Ми можемо тільки дещо сказати про дівчинку, яка його намалювала. Грітлі була, певне, розумна, розвинена й весела дитина. Адже діти малюють не тільки те, що бачать, але й те, що вони при цьому відчувають. Тут поєднується реальність і вигадка. Так і на цьому малюнку: реальне — високий чоловік, автомашина, дівчинка; решта наче зашифрована — їжачки і звір з чудернацькими рогами. Самі загадки. А розгадку Грітлі забрала з собою в могилу. Я медик, а не чаклун, що викликає духів. Заберіть цей малюнок. Нема чого ним сушити собі голову.

— Ви просто не хочете зважитись.

— Я не люблю марнувати час.

— Те, що ви називаєте марнувати час,— це просто давній метод,— зауважив Маттеї.— Ви ж учений і знаєте, що таке робоча гіпотеза. Сприйміть як гіпотезу мій здогад, що на цьому малюнку зображено вбивцю. Поміркуймо разом над цією гіпотезою і побачимо, що з того буде.

Якусь мить Лохер задумано дивився на комісара, а тоді знов узяв малюнок.

Який, власне, був крамар на вигляд? Такий собі непоказний. Розумний?

— Не дурний, проте ледачий.

— Здається, він уже раз був під судом за порушення законів моралі?

— Щось було в нього з чотирнадцятирічною.

— А як він ставився взагалі до жінок?

— Та як усі мандрівні крамарі. Розважався непогано скрізь.

Лохер зацікавився. Щось тут не пасувало одне до одного.

— Шкода, що цей донжуан зізнався й повісився,— промурмотів лікар. — Він начебто зовсім не схожий на сексуального маніяка. Тож розгляньмо вашу гіпотезу, їжаковий велетень на малюнку куди більше схожий на такого вбивцю. Він великий, огрядний. Ці злочини над дітьми коять переважно люди примітивні, недоумкуваті. Імбецільні й дебільні, як кажемо ми, лікарі. Дужі, схильні до насильства, ці люди в стосунках із жінками слабують або на комплекс неповноцінності, або на імпотенцію.

Він спинився, наче вражений якоюсь думкою.

— Дивно!

— Що вас дивує? — спитав Маттеї.

— Дата під малюнком.

— А саме?

— Більш як за тиждень до вбивства. Грітлі Мозер зустрічала свого вбивцю ще до того дня, як стався злочин, коли ваша гіпотеза слушна, Маттеї. Знаменно, що вона намалювала цю зустріч у казковій формі.

—— По-дитячому. Лохер похитав головою.

— Діти теж нічого не роблять без підстави,— завважив він.— Можливо, великий чорний чоловік заборонив Грітлі розповідати про їх таємне знайомство. Бідне дівча послухалося його і замість правди розповіло казку, інакше-бо хтось міг би що-небудь запідозрити, і дівчинка була б урятована. Сам диявол краще б не вигадав. Чи була вона зґвалтована?

— Ні.

— А дівчаток у кантонах Санкт-Галлен і Швіц кілька років тому вбито так само?

— Точнісінько так.

— Теж бритвою?

— Теж.

Тепер і лікар налив собі коньяку.

— Це не сексуальне вбивство, а, певне, якийсь акт помсти,— мовив Лохер.— Убивця хотів цим вчинком по-мститися жінкам, байдуже, хто він був — крамар чи їжаковий велетень бідолашної Грітлі.

— Дівчинка — це ж не жінка.

— Чоловікові з хворобливою уявою вона може замінити жінку,— заперечив лікар.— Убивця не зважується зачепити жінку, інше діло — дівчинку. І вбиває її замість жінки. Звичайно він обирає собі якийсь певний тип дівчинки. Простежте — і ви побачите, що всі жертви були схожі одна на одну. Не забувайте, що вбивця — натура примітивна, він неспроможний керувати своїми інстинктами, незалежно від того, чи він недоумкуватий зроду, чи став такий по якійсь хворобі. Здатність долати свої інстинкти в такої людини звичайно нижча за норму, їй треба

небагато — порушення обміну речовин, переродження якихось клітинок — і людина стає твариною.

— А чим же викликана помста? Лікар замислився.

— Можливо, сексуальним конфліктом,— пояснив він по хвилі,— а може, цього чоловіка пригнічувала й визискувала якась жінка. Або він був бідний, а дружина багата чи належала до вищого, ніж він, соціального стану.

— До крамаря все це не підходить,— запевнив Маттеї.

Лікар стенув плечима.

— Тоді підійде щось інше. У взаєминах чоловіка з жінкою можливі найабсурдніші речі.

— Якщо справді вбив не крамар, то, мабуть, існує загроза нових злочинів?

— Коли сталося вбивство в кантоні Санкт-Галлен?

— П'ять років тому.

— А в кантоні Швіц?

— Два роки тому.

— Перерви щоразу зменшуються,— зауважив лікар.— Це свідчить, либонь, про посилення хвороби. Опір інстинктам вочевидь дедалі слабне, і хворий може за кілька місяців, ба навіть тижнів вчинити новий злочин, тільки-но випаде нагода.

— А як він поводиться під час цієї перерви? Спершу хворому стає начебто легше,— трохи нерішуче сказав лікар.— Та невдовзі ненависть знову скупчиться в ньому, знову його палитиме жага помсти. Попервах він тинятиметься десь поблизу дітей, біля шкіл чи майданчиків. Тоді знов почне їздити на своїй машині, шукаючи нової жертви, а як знайде дівчинку, то заприятелює з нею, аж поки вчинить те ж саме.

Лохер замовк.

Маттеї взяв малюнок, дбайливо загорнув його, поклав до кишені і втупив очі у вікно, за яким уже стояла ніч.

— Побажайте мені щастя в розшуках їжакового велетня, Лохер,— сказав він.

Лікар здивовано глянув на нього і нараз збагнув:

— їжаковий велетень для вас більше, ніж робоча гіпотеза, еге ж, Маттеї?

— Він для мене реальна особа. Я не маю ніякого сумніву, що він — убивця.

Усе, що він, Лохер, оце казав — тільки абстрактне розумування, гра уяви, позбавлена будь-якої наукової вартості, запевняв лікар, сердитий, що піддався омані й не вчув справжнього наміру Маттеї. Він же навів один приклад із тисячі можливих. У такий спосіб легко будь-кого оскаржити в убивстві. А чого ж! Врешті, кожен абсурд можна собі уявити і більш-менш логічно обгрунтувати, це Маттеї сам добре знає, а він, Лохер, тільки з сердечної простоти підтримав цю вигадку. А тепер Маттеї повинен, як воно й годиться чоловікові, кинути всякі свої гіпотези й мужньо глянути у вічі фактам, що незаперечно доводять крамареву провину. Малюнок дівчинки — тільки витвір дитячої уяви, а може, він

розповідає про її зустріч із людиною, яка не була і не могла бути вбивцею.

— Дозвольте мені самому спокійно з'ясувати, чи багато вірогідного у ваших міркуваннях,— мовив Маттеї, Допиваючи свій коньяк.

Лікар відповів не зразу. Він сидів коло свого старого письмового столу, серед купи книжок і паперів, директор лікарні, що вже давно застаріла, що ніколи не мала Доволі коштів і конче потрібних речей,— лікарні, на яку він безнадійно змарнував життя.

— Маттеї,— озвався нарешті Лохер, і в голосі його забриніла втома й гіркота,— ви надумали щось немож-

10 *-290 ооо

ливе. Я не хочу вдаватися до бучних слів. Та кожен має свої уподобання, шанолюбство, свою гордість, ніхто не хоче зазнавати поразки. Це мені зрозуміло, я сам такий. Але ви заходжуєтеся шукати вбивцю, якого, за всіма ознаками, і на світі немає, а коли він і є, ви його не знайдете, бо таких чоловіків, як він, чимало і тільки випадково вони не стали вбивцями. Ваш задум викликає тривогу. Ви обрали безумство як метод, обрали сміливо, я охоче це визнаю, сьогодні крайнощі всім імпону* ють, та якщо цей метод не приведе до мети, боюся, що тоді вам лишиться тільки безумство.

— Бувайте здорові, Лохер,— сказав Маттеї.

Про цю розмову Лохер доповів мені письмово. Як завжди, важко було вчитати його почерк — дрібні, старанно виписані готичні літери. Я покликав Генці, щоб він теж ознайомився з документом. Генці виснував з ньо-го, буцімто лікар сприйняв міркування Маттеї як безпідставну гіпотезу. Я не був такий певний, мені здавалося, що Лохера налякала власна сміливість. Тепер завагався і я. Ми ж не одержали від крамаря

ніяких докладних свідчень, які могли б перевірити, він зізнався — і квит. До того ж знаряддя вбивства ще не знайдено, а на жодній бритві в крамаревому коробі не виявлено слідів крові. Знову було над чим замислитися. Звісно, провина з фон Гунтена не спадала, важка підозра тяжЬ ла над ним, але я позбувся спокою. Поведінка Маттеї стала мені тепер куди зрозуміліша, ніж попервах. І, на велику прикрість прокуророві, я звелів ще раз пильно обшукати весь ліс біля Мегендорфа. Та знову даремно* Знаряддя вбивства ми не знайшли. Мабуть, воно лежа* ло десь у яру, як гадав Генці.

— Ну,— сказав він, витягаючи з пачки одну зі своїх бридких, напахчених сигарет,— більше ми в цій справі нічого не можемо зробити. Або Маттеї з глузду зсунувся, або ми. Треба врешті це .з'ясувати.

Я показав фотокартки, що їх прислали на моє прохання. Усі три замордовані дівчинки були схожі одна на одну.

— Це також свідчить на користь гіпотези про їжакового велетня.

— Чому? — незворушно проказав Генці.— Такі дівчатка були, мабуть, до вподоби крамареві.— І він засміявся — Мене щиро дивує поведінка Маттеї. Я не хотів би опинитися в його шкурі.

— Ви його недооцінюєте,— пробубонів я.— Він здатний на все.

Навіть знайти вбивцю, якого взагалі немає? Можливо,— відповів я і поклав усі три знімки до справи-— Я тільки знаю, що Маттеї не вгамується.

Я мав слушність. Перші відомості я одержав від шефа міської поліції. Після засідання, де знову йшлося про розподіл наших компетенцій, той невдаха, прощаючись, завів мову за Маттеї. Певне, щоб подрочити мене. Я довідався, що Маттеї часто бачать у зоологічному саду і Ща в*н купив у гаражі біля майдану Ешер-Віс стару машину марки "неш". Невдовзі я

одержав ще одне повідомлення. Воно зовсім збило мене з пантелику. То було — я добре пам'ятаю — в "Кроненгалле", суботнього вечора. Там зібралися всі, хто має в Цюріху популярність, ім'я й апетит. Поміж столиками сновигали меткі кельнерки, парували страви, а знадвору долинав гуркіт машин. Я сидів під картиною Міро, їв юшку з печінковими фрикадельками і навіть гадки не мав про щось лит хе, аж тут до мене озвався представник великої фірми продажу пального і відразу ж підсів до мого столика. Він був уже трохи напідпитку і поводився грайливо, замовив шампанське, а тоді, сміючись, розповів, що мій колишній обер-лейтенант змінив фах і працює тепер у Граубюндені поблизу Кура на автозаправній станції, яку їхня фірма збиралася закрити через нерентабельність.

Спершу я не хотів вірити тій звістці. Вона здавалася химерною, дурною, безглуздою.

Та представник фірми був іншої думки. Він запевняв, що Маттеї і в новій для нього галузі досяг успіху. Автозаправна станція процвітає. У Маттеї сила-силенна клієнтів, переважно ті люди, з якими він колись мав до Діла, тільки в інший спосіб. Мабуть, розійшлася чутка, Що Маттеї-капець працює тепер сторожем на автозаправці й до нього звідусюди сипонули на своїх машинах Колишні "знайомі". Там можна побачити всі марки Машин — від якоїсь допотопної тарабайки до найдорожчого "мерседеса". Бензоколонка Маттеї перетворилася на своєрідне місце паломництва кримінальників усієї Східної Швейцарії. Продаж бензину неймовірно зросле. Щойно фірма поставила там другу колонку на бензин-супер. І запропонувала збудувати Маттеї модерний будинок замість тієї халупи, де він живе. Маттеї начебто ґречно відхилив пропозицію і відмовився взяти помічника. Часто машини й мотоцикли утворюють біля тієї колонки довгу чергу, та ніхто не нарікає. Мабуть, над. то велика шана, як тебе обслуговує колишній обер-лейтенант кантональної поліції.

Я не знав, що відповісти. Представник фірми попрощався, але тепер обід мені уже не смакував, я тільки трохи попоїв і замовив пива. Згодом,

як завше, прийшов Генці із своєю Готтінгер — у похмурому настрої, бо десь проголосували не так, як він бажав. Вислухавши новину, Генці сказав, що Маттеї таки зсунувся з глузду, він, мовляв, давно пророкував такий кінець. Настрій у Генці зразу покращав, він з'їв два біфштекси, а уроджена Готтінгер без упину розповідала про театр. У неї там є навіть знайомії

Через кілька днів задзвонив телефон. Саме під час наради — звичайно, знову з міською поліцією. Телефонувала начальниця сирітського притулку. Стара панна схвильовано розповіла мені, що до них з'явився Маттеї, вбраний по-святковому, весь у чорному, очевидно, щоб справити найкраще враження, і спитав, чи можна йому взяти собі якусь дівчинку з-поміж її вихованок, як вона висловилася. Йому завжди хотілося мати дитину, і тепер, господарюючи на автозаправній станції в Грау-бюндені, він може її виховувати.

Вона, звісно, відмовила зухвальцеві, відмовила чемно, посилаючись на статут притулку; але мій колишній обер-лейтенант справив на неї таке дивне враження, що вона вважала за свій обов'язок повідомити мене. По тому вона повісила трубку.

Це було справді щось дивовижне. Я спантеличено курив свою "Баянос". Та вже зовсім неможливою здалася нам, на Казарменій вулиці, дальша витівка Маттеї.

Якось ми викликали до себе одного надзвичайно непевного суб'єкта. Неофіційно — сутенер, офіційно — жіночий перукар, він зручно влаштувавсь у великій віллі над озером, у місцевості, оспіваній багатьма поетами. Таксі й приватні машини сновигали без упину туди й сюди. Тільки-но я почав його допитувати, як він одразу пішов з козиря, аж сяючи з радості, що втре нам носа своєю новиною. Маттеї живе на автозаправній станції з віД°м0Ю нам Феллер! Я відразу ж з'єднався з Куром, далі — з поліційним постом, що здійснював нагляд за тим районом; там підтвердили звістку. Вона одібрала мені мову. Перукар переможно сидів біля мого письмового столу і жував гумку. Я

капітулював і звелів відпустити старого гріховоду з богом. Він обіграв нас.

Випадок був кричущий. Я збентежився, Генці голосно обурювався, прокурор гидливо кривився, а в Урядовій раді, де вже прочули новину, казали, що то ганьба. Геллер якось уже побувала в нас на Казарменій вулиці. Хтось убив її колегу,— ну, теж добре відому всім дамочку. Ми мали підозру, що Геллер знає про ту сдраву більше, ніж розповіла нам; недовго думаючи, її вислали з кантону Цюріх, хоча, крім її ремесла, ми нічого не могли їй закинути. Та серед начальства завжди є люди з якимись упередженнями.

Тепер я надумав утрутитись і поїхати до Маттеї. Я відчував, що його поведінка якось пов'язана з Грітлі Мозер, та не міг збагнути, як саме. Через те я злостився, почуваючи свою безпорадність, але водночас з'явилася й професійна цікавість. Як людина порядку, я поклав довідатися, що ж там скоїлося.

Я поїхав сам, на своїй машині. Знову була неділя,] і, коли я оглядаюся назад, мені впадає в око, що все найважливіше в цій історії вібувалося саме по неділях. Скрізь лунає церковний передзвін, здається, гуде й дзвенить уся земля. До того ж у кантоні Швіц я попав у якусь процесію. На вулиці — машина за машиною, по радіо — проповідь за проповіддю. Та ще в кожному селі — стрілянина, свист, тріскотнява і галас біля тирів. Все було перейняте потворною, безглуздою метушнею, ніби Східну Швейцарію закрутило в нестримному вирі; десь відбувалися автомобільні перегони, безліч машин напхалося з Західної Швейцарії; їхали цілими родинами, ба навіть цілими громадами, і коли я нарешті добувся до автозаправної станції, яку ви оце бачили, то геть знесилився від галасливої благодаті божого дня. Я огледівся. Станція тоді ще не була така занехаяна, як тепер. Виглядала вона куди привітніше, скрізь чисто, на вікнах калачики у вазонах. Пивнички тоді ще не було. ° усьому відчувався міщанський добробут, а надто в порозкидуваних скрізь речах, що засвідчували присутність дитини,— гойдалці, великому ляльковому будинку на лавці, ляльковому візку, конику-качалці.

Маттеї саме обслуговував клієнта, але той, завваживши, що я виходжу з "опеля", мерщій подався геть на своєму "фольксвагені". Біля Маттеї стояла дівчинка, років семи-восьми, з лялькою в руках. Білява, у червоній сукенці, вона видалася мені начебто знайомою, я не міг тільки збагнути — чому, адже на Геллер вона аж ніяк не була схожа.

— То ж рудий Майєр,— мовив я, показуючи на "фольксваген", що вже від'їхав.— Його звільнено рік тому.

— Бензину? — байдуже спитав Маттеї. На ньому був синій комбінезон.

— Суперу.

Маттеї наповнив бак, протер вікна.

— Чотирнадцять тридцять.

Я дав йому п'ятнадцять, він простяг здачу.

— Не треба,— сказав я і спаленів по самі вуха.— Даруйте, Маттеї, це якось вихопилося в мене.

— Байдуже, я вже звик,— відказав він, ховаючи гроші.

Я зніяковів і знову глянув на дівчинку.

— Гарненьке дівча.

— Щасливої дороги,— мовив Маттеї, розчиняючи дверцята моєї машини.

— Гм,— промовив я.— Власне, мені хотілося поговорити з вами. До бісового дідька, Маттеї, що все це означає?

— Я обіцяв більше не докучати вам зі справою Грітлі Мозер, майоре. Тож і ви дайте мені спокій,— відказав він і повернувся до мене спиною.

— Ми ж не хлопчаки, Маттеї.

Він мовчав. Зненацька десь засвистіло, застрекотіло. Либонь, поблизу теж був тир. Годинник показував одинадцяту. Я стояв і дивився, як Маттеї обслуговує машину марки "альфа-ромео".

— Цей також відсидів свої три з половиною роки,— зауважив я, коли машина поїхала.— Чи не можна зайти всередину? Ця стрілянина діє на нерви. Мені вже несила її чути.

Маттеї повів мене до будинку. В коридорі нам зустрілася Геллер; вона несла з льоху картоплю. Жінка була й досі гарна, і я, поліційний чиновник, відчув докори сумління. Вона запитливо глянула на нас, трохи начебто збентежилась, але приязно привіталася до мене. І взагалі справила приємне враження.

— Це її дитина? — спитав я, коли жінка зникла в кухні.

Маттеї кивнув.

— А де ви розшукали Геллер?

— Та недалеко. Вона працювала на цегельні.

— І нащо вона тут?

— Треба ж комусь вести господарство. Я похитав головою.

— Мені хотілося б поговорити з вами сам на сам.

— Піди до кухні, Аннемарі,— звелів Маттеї. Дівчинка вийшла.

Кімната була бідна, але охайна. Ми сіли до столу біля вікна. Надворі не переставали бабахкати постріли.

— Маттеї, що це все означає? — знову спитав я.

— Нічого особливого, майоре. Я рибалю.

— Що ви хочете цим сказати?

— Працюю як детектив, майоре. Спересердя запаливши сигару, я відказав:

— Я не початківець, але нічогісінько не розумію.

— Дайте й мені закурити.

— Прошу,— і я простяг йому портсигар.

Маттеї поставив на стіл вишнівку. Ми сиділи на осонні, біля причиненого вікна; надворі, за калачиками, був гарний червневий день і лунала тріскотнява. Коли під'їздила машина — тепер, у полудень, їх стало менше,— обслуговувала її Геллер.

— Звісно, Лохер доповів про нашу розмову,— сказав Маттеї, старанно розкурюючи сигару.

— Вона нічого нового нам не додала.

— А мені додала.

— Що саме?

— Що дитячий малюнок відповідає дійсності.

— Он як! А що ж означають їжачки?

— Цього я ще не знаю. Але я дізнався, що означає ввір з чудернацькими рогами.

— Що?

— Це козерог, гірський баран,— спокійно пояснив Маттеї, затягся сигарою й випустив дим під стелю.

— Того ви й ходили до зоопарку?

— Цілими днями сидів там. А ще просив дітей малювати гірських баранів. Те, що вони малювали, було дуже схоже на звіра Грітлі Мозер. Я збагнув.

— Козерог — геральдичний звір Граубюндена,— сказав я.— Герб цього кантону.

Маттеї кивнув.

— Герб на табличці з номером машини впав в око Грітлі'.

Яка проста розгадка!

— Аби ж ми були зразу над цим замислилися,—, промурмотів я.

Маттеї роздивлявся на свою сигару, на попілець, що поволі наростав на ній, на тоненьку цівку диму. А тоді спокійно сказав:

— Помилка, якої відразу допустилися ви, Генці і я, полягала в думці, що вбивця — мешканець Цюріха. А насправді він живе в Граубюндені. Я побував на всіх місцях злочинів, і всі вони лежать на трасі Граубюн* ден — Цюріх.

Я замислився. І врешті мусив таки визнати:

— Маттеї, в цьому щось є.

— Це ще не все.

— Не все?

— Я зустрів рибалок.

— Яких рибалок?

— Ну, хлопців, що рибалили.

Я здивовано вп'явся в нього очима.

— Бачите,— почав Маттеї,— після свого відкриття я зразу подався в кантон Граубюнден. Начебто цілком логічно. Та швидко я збагнув, що почав по-дурному. Кантон Граубюнден надто великий, і важко відшукати в ньому чоловіка, про якого тільки відомо, що він високий на зріст і їздить на чорній машині старої американської марки. Понад сім тисяч квадратних кілометрів, понад сто тридцять тисяч людей, розпорошених по безлічі долин,— хіба ж тут даси ради?

Якось холодного дня, не знаючи, до чогб взятися, я сидів на березі Інна, в Енгадіні, і знічев'я спостерігав за хлопцями, що крутилися на березі. Я хотів був уже піти, коли помітив, що хлопці пильно дивляться на мене. Вони наче перелякались і розгубилися. Один хлопець тримав у

руках саморобну вудку. "Та рибаль собі",— сказав я. Хлопці недовірливо перезирнулись. "Ви з поліції?" — спитав рудий веснянкуватий хлопчик років дванадцяти. "Хіба я схожий на поліцейського?" — "А хтозна!" — відказав він. "Ні, я не з поліції",— запевнив я і почав дивитися, як вони кидають у воду принаду. Хлопців було п'ятеро, і всі захопилися своїм ділом. "Не клює",— трохи згодом розчаровано завважив веснянкуватий, виліз на берег і підійшов до мене. "Чи немає у вас сигарети?" — спитав він.. "Оввa! В твоєму віці?"— "А ви схожий на такого, що дасть сигарету". — "Доведеться дати",— і я простяг йому пачку "Парі-з'енн". "Дякую, сірники в мене є". Хлопець почав пускати дим через ніс. "Сигарета заспокоює по такій фатальній невдачі з риболовлею",— солідно проказав він. "Ну, в твоїх товаришів начебто терпіння трохи більше. Вони он вудять і щось, мабуть, таки впіймають".— "Нічого вони не впіймають, хіба якого харіуса".— "А ти, звісно, хотів би тільки щупака вловити",— піддрочив я хлопця. "Щупаки мене не цікавлять,— заперечив він.— Тільки форель. Та на неї треба грошей".— "Навіщо? — здивувався я.— В дитинстві я ловив форель руками". Він зневажливо похитав головою. "Певне, маленьку. А спро-буйте-но спіймати руками дорослого хижака. Форель теж хижа риба, як і щупак, тільки ловити її куди важче. Та ще треба мати на неї патент, а він чимало коштує".— "Ну, вий без патенту ловите",— засміявся я. "Найгірше те, що справжні місця не для нас,— пояснив хлопець.— Там сидять рибалки з патентами".— "А які ж це справжні місця?" — спитав я. "Ви зовсім не тямите в рибальстві",— визначив хлопець. "Таки не тямлю". Тепер ми вдвох сиділи на стрімкому березі. "Ви гадаєте, що байдуже, куди закинути вудку, аби тільки у воду — і край?" — "А хіба ні?" — здивовано спитав я. "Типово для початківця,— проголосив веснянкуватий і знову пустив дим через ніс— Рибалка повинен зважати на Дві речі — на місце й на принаду". Я уважно слухав. "Припустімо, ви хочете вловити форель, дорослого хижака,— провадив хлопець.— Насамперед ви повинні подумати, де саме вона водиться. Звісно, в такому місці, Де можна захиститися від течії, а по-друге, де течія Дужча, бо там пропливає більше харчу; отже, десь униз по річці, за великим каменем або ще краще — за мостовими підпорами. Та всі такі місця позаймали рибалки з патентами".— "Тоді треба чимось загатити течію",— сказав я. "О,

зметикували",— згорда похвалив він. "А принада?" — спитав я, "Це залежить від того, чи хочете ви вловити хижака, чи якихось вегетаріанців — харіуса або вугря. їх можна взяти навіть на вишню. А хижаки — форель чи окунь — ловляться тільки на щось живе. На комара, черв'яка чи маленьку рибку".— "На щось живе! — задумано повторив я і підвівся.— Візь. ми! — Я простягнув хлопцеві всю пачку "Парізєнн".— Ти їх заробив. Тепер я знаю, як мені впіймати рибу. Спершу я повинен знайти місце, а тоді принаду".

Маттеї замовк. Я довго нічого не говорив, пив вишнівку, дивився на гарний яскравий день з тріскотнявою за вікном і знову запалив пригаслу сигару.

— Маттеї,— почав я нарешті,— тепер я збагнув, чому ви казали, що рибалите. Ця автозаправна станція — зручне місце, а дорога — річка, еге ж?

Маттеї був незворушний.

— Той, хто хоче потрапити з Граубюндена до Цюріха, мусить проїхати тут, якщо не надумає зробити гак через Верхньоальпійський перевал,— спокійно відповів він.

— А дівчинка — принада? — спитав я і сам злякався.

— її звати Аннемарі,— відказав Маттеї.

— Тепер я знаю, на кого вона схожа. На вбиту Грітлі Мозер.

Ми знову замовкли. Надворі потеплішало, гори мріли в імлистому серпанку, тільки стрілянина не вщухала — певне, десь відзначали свято стрільців.

— А чи це не диявольський задум? — нарешті нерішуче спитав я.

— Можливо.

— Ви поклали чекати тут, поки вбивця їхатиме цією дорогою, побачить Аннемарі і попаде в пастку, що ви йому поставили?

— Так, убивця проїде тут неодмінно. Я задумався.

— Гаразд,— сказав я по хвилі,— припустімо, що ви мали слушність і такий убивця справді існує. Не виключено, що саме так воно і є. В нашій роботі все можливе. Та чи не здається вам цей метод надто ризикованим?

— Іншого методу немає,— відповів Маттеї і кинув у вікно недопалок.— Я нічого не знаю про вбивцю, не можу його шукати. Отже, я мусив знайти його наступну жертву, дівчинку, і виставити її як принаду.

— Чудово, свій метод ви запозичили в рибалок. Але ж цілком наслідувати їх вам не випадає. Ви ж не можете весь час тримати дівчинку як принаду біля дороги, їй треба ходити до школи, та й сама вона хотіла б, певне, втекти якнайдалі від вашої клятої дороги.

— Незабаром почнуться шкільні канікули,— вперто проказав Маттеї.

Я похитав головою.

— Боюсь, аби через цю ідею ви не з'їхали з глузду. Навіщо сидіти тут і чекати подій, які, може, ніколи й не стануться? Припустімо, що вбивця таки справді проїде тут, але це ще не означає, що, кажучи вашими словами, він клюне на принаду. А ви будете чекати й чекати...

— Коли рибалиш, доводиться чекати,— правив він своєї.

Глянувши у вікно, я побачив, що Геллер обслуговує Обергольцера. За свої злочини той просидів шість років у Регенсдорфській в'язниці.

— А Геллер знає, навіщо вона тут?

— Ні. Я сказав їй тільки, що мені потрібна господарка.

Я почувався якось дивно. Цей чоловік імпонував мені, його метод був незвичний, ба навіть незвичайний; я схилявся перед Маттеї, бажав йому успіху, бодай заради того, щоб принизити мерзенного Генці. Та разом з тим я вважав його план нездійсненним, ризик надто великим, а шанс на виграш надто малим.

— Маттеї,— силкувався я напоумити його,— ви ще маєте змогу обійняти посаду в Йорданії. Поки бернці не послали Шафрота.

— Хай собі їде. Я не вгавав:

— Чи не хотіли б ви повернутися до нас?

— Ні.

— Спершу ви могли б працювати в самому управлінні, а умови лишилися б ті самі.

— Не маю ніякого бажання.

— Або можете перейти до міської поліції. Дивіться, Що вас більше влаштовує матеріально.

— На автозаправці я заробляю навіть більше, ніж на Державній службі,— відказав Маттеї. — Та ось під'їздить новий клієнт, а пані Геллер, певне, саме готує печеню.

Він схопився й пішов. Під'їхав ще один клієнт — красень Лео. Коли Маттеї звільнився, я вже сидів у своїй машині.

— Маттеї,— сказав я на прощання,—— вам уже, видно, нічим не зарадиш.

— Авжеж,—мовив він, даючи знак, що дорога вільна. Біля нього тулилася дівчинка в червоній сукенці, а на

погляд. Я поїхав.

Отже, він чекав. Непохитно, вперто, пристрасно. Він обслуговував клієнтів, наливав бензин, мастило, воду, протирав шибки, справував одну й ту саму механічну роботу. Дівчинка, повернувшись зі школи, завжди крутилася біля нього чи біля ляльковогo будиночка, дріботіла, стрибала, дивувалася, балакала сама до себе або співала на гойдалці, а червона сукенка й кіски маяли в повітрі. Він чекав і чекав. Повз нього проїздили машини всіх кольорів і всіх марок, старі машини, нові машини. Він чекав. Занотовував номери всіх машин з кантону Граубюнден, розшукував у довідниках, кому вони належать, дізнавався в громадських канцеляріях про власників. Геллер працювала на невеличкій фабриці поблизу села під горою і поверталась аж увечері незначним схилом позад будинку, несучи торбу з харчами й сітку, повну хліба, а вночі часом хтось кружляв навколо дому й тихенько свистів, але вона не відчиняла.

Прийшло літо, гаряче, нескінченне, сліпуче, важке, з раптовими громовицями, і, нарешті, почалися шкільні канікули, що на них так покладався Маттеї. Тепер Аннема-рі була завжди коло нього, отже, коло дороги, і кожен, хто тут проїздив, міг її бачити. Маттеї чекав і чекав. Він грався з дівчинкою, оповідав їй казки, всіх Гріммів, всього Андерсена, "Тисячу й одну ніч", вигадував сам, робив у відчаї все, аби лиш тримати дівчинку біля себе, біля дороги, де вона була йому конче потрібна. І вона трималася там, їй подобалися його розповіді й казки. Автомобілісти

розчулено задивлялися на ідилічну пару — дочку й батька, дарували малій шоколад, розмовляли з нею, а Маттеї чатував. Може, цей великий дебелий чоловік і був убивця? Він приїхав з Граубюндена. Або цей довготелесий і сухоребрий, що балакає тепер з дівчам? Це власник кондитерської в Дісентісі, Маттеї вже встиг про нього довідатися. "З мастилом усе гаразд? Щиро дякую. Я долив ще півлітра. Двадцять три десять. Щасливо доїхати". Він чекав і чекав. Аннемарі любила його і радо крутилася коло нього; а він лиш одне мав на думці — вбивцю. Нічого не існувало для нього, крім певності в по

порозі стояла

знову спіймав її стурбований

яві вбивці, крім цієї надії, цього передчуття. Він уявляв собі, як з'явиться той чолов'яга, дужий, незграбний, наївний, довірливий і кровожерний водночас, як він почне раз по раз навідуватися до автозаправки, приязно шкірячи зуби, по-святковому вбраний,— якийсь залізничник на пенсії або колишній митний службовець; як поволі дівчинка звикне до нього і піде з ним у ліс за бензостан-цію, як він, Маттеї, шусне за ними згинці, крадькома; як вискочить у вирішальну мить; як почнеться жорстока, кривава боротьба сам на сам до скону, до визволення; як убивця лежатиме перед ним подужаний і, скиглячи, зізнається в усьому.

Та, поміркувавши, Маттеї казав собі, що нічого цього не буде, бо він надто вочевидь стежить за дівчинкою; мабуть, треба дати дитині більше волі, щоб досягти бажаного наслідку. І він дозволяв Аннемарі йти від дороги, але сам назирці сунув за нею, кидаючи бензоколонку, перед якою нетерпляче сигналили машини. Дівчинка підстрибом бігла до села — іти туди було з півгодини,— гралася з дітьми біля хат чи на узліссі, та щоразу дуже швидко поверталася додому. Вона звикла до самотності і стала відлюдькувата, а діти й собі трималися осторонь від неї.

Тоді Маттеї знову міняв тактику, вигадував інші забавки, інші казки, прихиляв знов Аннемарі до себе. Він чекав і чекав. Незворушно, несхитно. Нічого не пояснюючи. Геллер уже давно помітила, якою увагою ущедрює він дитину. Вона ніколи не йняла віри, що Маттеї з самої лише людяності узяв її за господиню. їй здавалося, ніби він щось замислив, але тут, у нього, вона чи не вперше в житті знайшла затишний притулок, тож не хотіла цим сушити собі голови; може, вона навіть плекала якісь надії— хто знає, що відчуває така бідолаха; увагу Маттеї до її дитини вона згодом почала вважати за щиру прихильність, хоч іноді знов прокидалася її звична недовіра і тверезий погляд на життя.

— Пане Маттеї,— якось почала вона,— це, звісно, не моє діло, але начальник кантональної поліції приїздив сюди через мене?

— Та ні, чого б то?

— У селі балакають про нас.

— Яке це має значення!

— Пане Маттеї,— вела вона далі,— те, що ви осіли тУт, якось пов'язане з Аннемарі?

— Дурниці! — засміявся він.— Я просто люблю дитину, оце і все, пані Геллер.

— Ви дуже ласкаві до мене й Аннемарі. Якби я тільки знала чому!

Шкільні канікули скінчилися, заходило на осінь, ландшафт — червоний і жовтий — став напрочуд виразний, як під велетенською лупою. Маттеї здавалося, що втрачено слушний час, і все-таки він чекав. Уперто, запекло. Дівчинка ходила до школи пішки, в обід і ввечері він звичайно зустрічав її і привозив додому в своїй машині. Його план ставав

дедалі безглуздіший, просто неможливий, шанси на успіх — ще мізерніші, він добре це розумів; скільки вже разів, певне, убивця проїздив повз бензостан-цію, може, навіть щодня, принаймні щотижня, а він нічого не виявив, він ще блукає в темряві і не знаходить, на що спертися, жодного підозрілого факту, тільки автомобілісти під'їздять, часом заводять з дівчинкою звичайнісіньку розмову про се, про те, нічим себе не виказуючи, і їдуть собі далі. Хто ж був той, кого Маттеї шукає, і чи взагалі він є серед них?

Може, Маттеї тому зазнавав невдачі, що багато хто пам'ятав його колишню посаду; та цього він не міг і не сподівався приховати. І він правив своєї, чекав і чекав. Відступати не було куди, лишалося тільки чекати, хоч це й висотувало йому нерви і він був часом не від того, щоб поскладати валізи і втекти, виїхати хай навіть і до Йорданії; іноді він боявся збожеволіти. А тоді наставали години чи навіть дні, коли він робився байдужий, цинічний і, не втручаючись до подій, сидів на лавці перед бензоколонкою, пив чарку за чаркою, кидав недокурки сигарет собі під ноги і безтямно дивився просто себе. Тоді нараз схоплювався з місця, але швидко знову поринав у свою дрімоту, у байдужість і згаював дні, тижні на безглузде, страшне чекання. Замучена, безнадійна людина — і все-таки повна надії.

Якось сидячи отак, неголений, втомлений, у засмальцьованому одязі, він раптом злякався. До його свідомості дійшло, що Аннемарі ще не повернулася зі школи. Він кинувся пішки їй назустріч. Курна, негудронована дорога за будинком поволі спиналася вгору, тоді збігала додолу, вела через випалену рівнину і перетинала ліс, а з узлісся вже здалека було видно село, присадкувату церкву і старі хатки з блакитними цівками диму над коминами. Моясна було перебігти очима всю дорогу, якою ходила Аннемарі, та дівчинки і слід запався.

Маттеї знов повернувся до лісу і миттю став чуйний, насторожений. Невисокі ялинки, дрібний чагарник, червоне й руде листя, що шурхотить на землі, стукіт дятла в хащах, де високі смереки прагнуть до неба, а крізь них ледве прохоплюється скісне сонячне проміння. Маттеї збочив з

дороги і став продиратися крізь терник, кущі, гілки, що шмагали його по обличчю. Нарешті він вийшов ра галявину і уважно перебіг її очима: він зроду ще тут не бував. З того боку лісу сюди вела широка дорога, нею, мабуть, селяни вивозили всяке сміття, бо на галявині виросла аж гора покидьків. Тут валялися консервні бляшанки, шматки іржавого дроту та інший мотлох; і вся ця купа сміття сповзала до струмка, що дзюркотів посеред галявини.

Тільки тепер Маттеї завважив дівчинку. Вона сиділа на березі сріблястого струмка, поклавши обіч себе ляльку і шкільний ранець.

— Аннемарі! — гукнув Маттеї.

і — Іду,— відповіла дівчинка, але не рушила з місця. Маттеї обережно переліз через смітник і став перед дитиною.

— Що ти тут робиш?

— Чекаю.

— На кого?

— На чарівника.

У дівчинки в голові не було нічого, крім казок; то вона чекала на якусь фею, то на якогось чарівника — наче глузуючи з невпинного чекання Маттеї. Того знову пойняв розпач, свідомість, що всі його зусилля марні, і разом з тим болюча певність, що попри все він мусить чекати, іншої ради немає, треба чекати й чекати.

— Ходімо вже,— спокійно сказав він, узяв дівчинку за руку і пішов з нею назад через ліс, знову сів на свою лавку і знову втупився очима просто себе. Посутеніло, тоді споночіло, та йому все було байдуже; він сидів, курив, чекав і чекав, як автомат, нечуло, вперто і тільки часом,

сам того не помічаючи, шепотів, наче заклятття: "Та Прийди ж, прийди, прийди, прийди!"; сидів незрушно в блідому місячному світлі і нараз заснув; прокинувся, задубівши з холоду, коли вже на світ зайнялося, і поплентався в ліжко.

Наступного дня Аннемарі повернулася зі школи трохи раніше, ніж звичайно. Маттеї саме підвівся з лавки йти їй назустріч, аж вона вже вийшла з лісу, з ранцем за плечима, тихенько щось наспівуючи та перестрибуючи з ноги на ногу. В руці вона недбало тримала ляльку, і ляльчині ноги волочилися по землі.

т— Уроки задали? — спитав Маттеї.

Аннемарі похитала головою, співаючи "Марія сиділа На камені", і пішла до хати. Маттеї не затримував її — надто він був розгублений, безпорадний, втомлений, щоб розповідати їй нові казки, вабити її новими іграми.

Та коли Геллер повернулася додому, вона одразу спитала:

— Чи Аннемарі слухалася?

— Та вона ж була в школі,— відказав Маттеї. Геллер здивовано глянула на нього.

— У школі? Сьогодні діти були вільні через якусь там учительську конференцію.

Маттеї насторожився. Зневіра останніх тижнів раптом щезла. Він відчув, що ось-ось справдяться його надії, настане кінець його нестямному чеканню. Він насилу перемігся, більше нічого не питав у Геллер, не розпитував дівчинки.

Та наступного дня по обіді він поїхав у село і поставив машину в провулку. Йому хотілося потай подивитися, що робитиме дівчинка. Було близько четвертої. З вікон школи почувся спів, тоді галас, вибігли діти, зчинили метушню, хлопці завелися битись, полетіли камінці, дівчатка пішли під ручку одна з одною; Аннемарі серед них не було. Вийшла вчителька, дуже стримана, суворо глянула на Маттеї і сказала, що Аннемарі не було в школі,— чи вона не хвора? Ще позавчора по обіді вона не прийшла і навіть записки від матері не принесла. Маттеї відповів, що дівчинка справді хвора, попрощався і, наче не в собі, помчав до лісу. Кинувся до галявини, але там нікого не було. Стомлений, важко дихаючи, подряпавшись до крові терням, він сів у машину й подався до бен-зостанції, та, перш ніж доїхав, побачив дівчинку, що підстрибом бігла по узбіччю. Він спинив машину.

— Сідай, Аннемарі,— ласкаво гукнув він, відчинивши дверцята.

Маттеї простягнув дівчинці руку, і вона влізла в машину. Він занімів. Долоня в дівчинки була липка. І коли

Зін глянув на власну руку, то завважив на ній сліди шоколаду.

— Хто тобі дав шоколад? — спитав Маттеї. Одна дівчинка.

— У школі?

Аннемарі кивнула. Маттеї не сказав ані слова. Він спинив машину перед будинком, дівчинка вилізла і всі-лася на лавці біля бензоколонки. Маттеї непомітно стежив за нею. Дівчинка щось поклала до рота й почала ясувати. Тоді він неквапом підійшов до неї.

— Покажи-но,— сказав він і обережно розтулив дівчинці легко затиснені пальці. На долоні лежала надкусана шпичаста шоколадна грудочка. Трюфель.

— У тебе їх багато? — спитав Маттеї. Дівчинка похитала головою.

Комісар засунув руку в кишеню її сукенки, витяг хусточку й розгорнув її; там лежало ще два трюфелі. Дівчинка мовчала.

Мовчав і комісар. Його пойняло неймовірне щастя. Він сів коло дитини на лавку. Нарешті, обережно тримаючи на долоні шпичасті шоколадні грудочки, він спитав тремтячим голосом:

— Аннемарі, їх дав тобі чарівник? Дівчинка мовчала.

— Він заборонив розповідати про себе? Ніякої відповіді.

— То й не розповідай,— лагідно сказав Маттеї.— Це добрий чарівник. Піди завтра до нього знову.

Обличчя в дівчинки враз зайнялося радістю. Вона обняла Маттеї, сяючи зі щастя, а тоді метнулася нагору, до своєї кімнати.

Другого ранку, о восьмій, тільки-но я зайшов до свого кабінету, Маттеї, збуджений, ледве привітавшись, поклав мені на письмовий стіл трюфелі. Він був у своєму давньому костюмі, але без краватки й неголений. Я простяг йому коробку з сигарами, він узяв одну й відразу за-тягся.

— Навіщо мені ваш шоколад? — безпорадно спитав я.

— Це їжачки,— мовив Маттеї.

Я розгублено глянув на нього і покрутив у руках шоколадні грудочки.

— Як це розуміти?

— Дуже просто. Вбивця давав Грітлі Мозер трюфелі, а в її уяві вони обернулися на їжачків. Дитячий малюнок розгадано.

Я засміявся:

— Як ви доведете свою думку?

— Таке саме сталося з Аннемарі. І Маттеї почав розповідати.

Він одразу ж переконав мене. Я викликав Генці, Фел-лера та чотирьох поліцейських, дав їм вказівки, повідом мйв прокурора, і ми виїхали. На автозаправній станції було псдоожньо, Геллер відвела дочку до школи, а сама

— А Геллер знає, що тут відбувається? — спитав я. Маттеї похитав головою:

— І гадки не має.

Ми подалися до галявини, пильно її обнишпорили, та нічого не знайшли. Тоді ми розділилися. Наближався полудень. Маттеї пішов назад на автозаправку, щоб не викликати підозри. Добре, що був саме четвер: по обіді діти не йшли знову до школи. Нараз мені сяйнув спогад, що Грітлі Мозер теж убито в четвер.

Осінній день був ясний і теплий, навколо гули бджоли, джмелі, ще якісь комахи, щебетали пташки, здалека чувся лункий стукіт сокири. Дзвін у селі чітко вибив другу годину. Тоді з'явилася дівчинка, вийшла з-за кущів саме проти мене і, легко підстрибуючи, побігла до ручая, сіла там із своєю лялькою, вся наструнчена, пильно вдивляючись блискучими очима в ліс, наче на когось чекала. Нас вона не бачила, ми сховалися за деревами й кущами. Обережною ходою до мене наблизився Маттеї, став поруч за деревом і прошепотів:

— Гадаю, за півгодини він прийде. Я кивнув.

Ми все старанно організували. В'їзд до лісу з боку шосе був під пильним наглядом, там навіть встановили радіоапаратуру. Ми всі озброїлися револьверами. Дитина сиділа біля струмка майже нерухомо, вся — причаенв чекання, дивне, полохливе, чарівне; вощ сиділа спиною до смітника, то на сонці, то в затінку від великої темної! ялини; нічого не було чути, тільки дзижчали бджоли тз щебетали пташки; часом дівчинка починала сама собі співати тоненьким голоском "Марія сиділа на камені", знов і знов, щоразу ті самі слова, а навколо каменя, де вона сиділа, валялися іржаві консервні бляшанки, ка-

ністри і шматки дроту. Несподівано налітав на галявину вітер, здіймав листя, шелестів ним, і знову ставало тихо Ми чекали. Для нас нічого більше не існувало на світі' тільки оцей зачарований осінній ліс і на галявині — маленьке дівча у червоній сукенці. Ми чекали на вбивцю прагнучи справедливості, відплати, кари. Півгодини вже давно збігло, минуло вже цілих дві години. Ми чекали й чекали, тепер самі чекали так, як чекав Маттеї тижні й місяці. Годинник показував п'яту; тіні подовшали, вже западав присмерк, яскраві барви зблякли, потьмяніли. Нараз дівчинка знялася і підстрибом побігла додому. Ніхто з нас не прохопився й словом, навіть Генці.

— Завтра ми прийдемо знову,—поклав я.— Заночуємо в Курі, в готелі "Козерог".

Так само ми чекали і в п'ятницю, і в суботу. Власне, мені слід було б залучити і граубюнденську поліцію. Але це була тільки наша справа. Я не хотів давати ніяких пояснень, не бажав чийогось втручання. Прокурор телефонував уже в четвер увечері, обурювався, ремствував, погрожував, називав усе це дурощами, галасував, вимагав нашого повернення. Я стояв на своєму, тільки відпустив одного поліцейського. Ми чекали й чекали. Тепер уже йшлося не про дівчинку і не про вбивцю, йшлося про Маттеї; ми розуміли: треба, щоб він мав слушність і до-сяг своєї мети, а то станеться лихо; ми всі це усвідомлювали, навіть Генці,

який дуже швидко в усьому переконався і в п'ятницю ввечері оголосив, що вбивця з'явиться в суботу, ми ж бо маємо незаперечний доказ — їжачків, та й дівчинка щодня приходить на одне й те саме місце і довго сидить, вочевидь чекаючи на когось.

Так ми стояли цілими годинами, сховавшися за дерева й кущі, ані руш, і тільки очима перебігали з дівчинки на консервні бляшанки, на іржавий дріт, на гору покидьків, мовчки потай курили і чули все те саме "Марія сиділа на камені". В неділю стало ще важче. Погода трималася гарна, на прогулянку до лісу наїхало безліч людей. Якийсь мішаний хор на чолі з диригентом удерся на галявину й розташувався там, галасуючи, пітніючи, скидаючи піджаки. Оглушливо загриміло: "До мандрів мельник має хіть, до мандрів". На щастя, ми стояли за деревами й кущами в цивільному. "Земля і небо, все славить Бога... Лиш нам, бідакам, що день, то гірше". Потому звідкись узялися двійко закоханих і повелися вельми невимушено, не зважаючи на дитину, що сиділа собі як завжди — з незбагненним терпінням, у незбагненному чеканні, вже четвертий день поспіль.

Дои чекали й чекали. Троє поліцейських, взявши рацію, вже поїхали; нас зосталося четверо: крім мене й діаттеї, ще Генці й Феллер. Власне, як добре зважити, то по службі рахувалися тільки три згаяні дні, хоч і це вже була неприпустима річ; у неділю обставини склалися несприятливо для вбивці, і він навряд чи прийшов би, тут Генці мав слушність; тож ми лишилися чекати й на понеділок. У вівторок поїхав і Генці: треба ж було комусь давати лад на Казарменій вулиці. Але й перед від'їздом Генці був іще впевнений у нашому успіхові. Ми чекали, чекали й чекали, виглядали й виглядали, один незалежно від одного, бо нас було замало, щоб стежити по-справжньому, організовано. Феллер примостився неподалік од лісової дороги за кущем, у затінку, ховаючись від пізньої вересневої спеки, і навіть один раз так захропів, що чути було аж потойбіч галявини. Це було в середу. Маттеї стояв з одного краю, ближче до автозаправки, а я сховався з іншого, навпроти нього. Так ми виглядали й виглядали, чекали на вбивцю, на їжакового велетня, вдригалися, зачувши гуркіт машини на шосе; а посередині, між нами,

сиділа дівчинка. Вона приходила на галявину щодня по обіді й довго чекала біля струмка, співаючи "Марія сиділа на камені", затято, захоплено, незбагненно. Ми вже ледве терпіли її, майже ненавиділи. Часом вона довго не приходила, кружляла зі своєю лялькою навколо села, але не наближалася до нього, бо ходити до школи кинула; це теж не так просто було владнати; мені довелося поговорити віч-на-віч з учителькою, щоб вона не думала шукати Аннемарі. Я відрекомендувався, обережно натякнув на справу і дістав непевну згоду.

Поки дівчинка вешталася коло лісу, ми стежили за нею в польові біноклі, однак вона завжди приходила на галявину — крім четверга, коли дівчинка, на наш відчай, зосталася на автозаправці. Тож нам нічого не лишалося, як сподіватися на п'ятницю. Тепер вирішувати мав я; Маттеї вже давно нічого не говорив, але в п'ятницю стояв за деревом, коли дівчинка в своїй червоній сукенці знову прибігла, підстрибуючи, до струмка і сіла біля нього з лялькою, як і в минулі дні.

Ще й досі стояла чудова осіння година; яскраві барви, прозора далечінь, останній спалах сил перед сном;

та прокурор витримав заледве півгодини. Він приїхав у машині, разом із Генці, близько п'ятої вечора, з'явився несподівано, наче з води виринув, і підійшов до мене; а я стояв там з першої години, переступав з ноги на ногу і, червоний з люті, дивився на дівчинку. "Марія сиділа на камені",— долинув до нас писклявий голос; я давно вже не міг чути цих слів, давно вже не міг бачити дівчинки, її гидкого щербатого рота, тоненьких кісок, пошитої без смаку червоної сукні; дівчинка здавалася мені бридка, паскудна, вульгарна, дурна, я ладен був її задушити, вбити, пошматувати, аби тільки не чути безглуздого "Марія сиділа на камені". Можна було збожеволіти! Все навкруг було звичайне, безнадійне, тільки на землі дедалі більшало листя, частіше залітав сюди вітер та сонце ще дужче золотило ідіотську гору сміття; далі цього несила було витримати, і раптом — наче порятунок! — прокурор вискочив з кущів і подався просто до дівчинки, не звертаючи уваги на

покидьки, в яких грузли його черевики. Побачивши, що він прямує до дівчинки, ми теж повиходили зі своїх схованок — треба було вже покласти цьому .край.

— На кого ти чекаєш? — гримнув прокурор. Дівчинка злякано зіщулилася, пригорнувши до себе

ляльку, і мовчки втупилася в прокурора.

— На кого чекаєш? Відповідай, кляте дівчисько! Тепер ми вже всі підійшли й обступили дівчинку, а

вона дивилася на нас тривожно, нажахано, нічого не тямлячи.

— Аннемарі,— мовив я, і голос тремтів мені з люті.— Тиждень тому тобі дали шоколад. Мабуть, ти пам'ятаєш ті шоколадки, схожі на їжачків. Тобі дав їх чоловік у чорному костюмі.

Дівчинка не відповіла, тільки глянула на мене очима, повними сліз.

Тоді Маттеї став перед дитиною навколішки й обійняв її за худенькі плечі.

— Слухай, Аннемарі,— взявся він пояснювати,— ти повинна нам сказати, хто дав тобі шоколад. Повинна докладно розповісти, як виглядає той чоловік. Колись я знав дівчинку,— провадив він далі з усією переконливістю, бо ставив на останню карту,— вона теж мала червону сукенку, і високий чоловік у чорному костюмі теж давав їй шоколад. Такі самі шпичасті кульки, як оце їла ти. А тоді та дівчинка пішла з високим чоловіком у ліс, { там високий чоловік зарізав дівчинку ножем.

Маттеї замовк. Вона також мовчала, тільки дивилася на нього широко розплющеними очима.

— Аннемарі! — крикнув Маттеї. — Ти повинна сказати мені правду. Я ж хочу, щоб із тобою не сталося ніякого лиха.

— Ви брешете,— тихо відказала дівчинка.— Ви брешете.

Тоді прокуророві знов урвався терпець.

— Дурепо! — крикнув він, схопив дівчинку за плече й трусонув її.— Скажеш ти нарешті чи ні?

І ми всі безтямно загаласували, бо в усіх уже не витримали нерви. Ми кинулися до дівчинки, трясли її, тоді почали бити, по-справжньому, жорстоко, розлючено били маленьке дитяче тіло, що лежало серед консервних бляшанок у попелі й червоному листі.

Так ми шаленіли над дівчинкою цілу вічність — а насправді кілька секунд; вона вперто мовчала, тоді зненацька закричала таким жахливим нелюдським голосом, що ми всі заклякли:

— Ви брешете, брешете, брешете!

Від того крику ми враз схаменулися, пойняті соромом і жахом за свій вчинок.

— Ми — тварюки, тварюки,— прохрипів я. Дівчинка побігла через галявину до узлісся.

— Ви брешете, брешете, брешете! — знову лементувала вона так страшно, що ми аж злякалися, чи вона, бу-ва, не збожеволіла.

Та дівчинка влетіла просто в обійми Геллер, яка, на додачу до всього, теж з'явилася на галявині. Ще її нам бракувало! Вона вже все знала; вчителька перехопила її біля школи і все виляпала, я збагнув це,

не питаючи жодного слова. І ось бідолаха стояла, пригорнувши до себе дитину, що заходилася плачем, і дивилася на нас таким самим поглядом, як допіру дивилася її дочка. Звісно, вона знала кожного з-поміж нас: Феллера, Генці і, на жаль, навіть прокурора; ситуація була дивна й нестерпна; ми зніяковіли й почувалися по-дурному; все обернулося на жалюгідну, нікчемну комедію. "Він бреше, бреше, бреше, — і досі несамовито лементувала дитина,— бреше, бреше, бреше!" Тоді до них підійшов Маттеї, покірний, розгублений.

— Пані Геллер,— почав він чемно, ба навіть принижено, хоч це було вже ні до чого, тепер нам лишалося тільки одне: мерщій кінчати з цією справою, кінчати назавжди, байдуже, чи існує вбивця, чи ні.— Пані Геллер, я дізнався, що Аннемарі одержала від незнайомого чоловіка шоколад. У мене виникла підозра, що це той самий чоловік, який кілька тижнів тому заманив шоколадом отаку ж дівчинку в ліс і там убив її.

Маттеї говорив так сухо й офіційно, що я мало не зареготав. Жінка спокійно дивилася йому в очі. А тоді тихо озвалася, так само офіційно і ввічливо:

— Пане доктор, ви взяли сюди Аннемарі й мене, тільки щоб знайти того чоловіка?

— Іншої ради не було,— відказав комісар.

— Ви свиня,— спокійно, з незворушною міною мовила жінка, взяла за руку свою дочку і пішла лісом до автозаправної станції.

Тіні густішали, ми стояли на галявині серед консервних бляшанок, покрученого іржавого дроту, а наші ноги грузли в попелі й листі. Все вже скінчилося, весь задум виявився безглуздим і сміховинним. Поразка, катастрофа. Тільки Маттеї не піддавався. Він стояв у синьому комбінезоні, суворий, сповнений гідності. Нараз — я не повірив своїм очам — він ледь уклонився прокуророві й мовив:

— Пане Буркгард, нам треба чекати далі, нічого не вдієш. Чекати, чекати і ще раз чекати. Якщо ви дасте мені шістьох чоловік і рацію, цього вистачить.

Прокурор перелякано витріщився на мого колишнього помічника, сподіваючись, мабуть, усього, тільки не таких слів. Він саме збирався сказати нам свою думку, а тепер ковтнув кілька разів повітря, витер рукою чоло, повернувся і раптом рушив разом із Генці в ліс. За мить вони щезли з очей. Я дав Феллерові знак теж іти.

Ми з Маттеї зосталися вдвох.

— А тепер послухайте мене,— гаркнув я, поклавши собі врешті навести його на розум. Я гнівався на самого себе за те, що дозволив і підтримав ту дурну витівку.— Операція провалилася. Ви самі це розумієте. Ми чекали понад тиждень, але ніхто не прийшов.

Маттеї не відповів. Він пильно й сторожко озирнувся навколо. Тоді пішов до узлісся, перетнув галявину і по-

0ернУвся назад* А я й А°с'1 стояв на смітнику по кісточки в попелі.

__Дівчинка чекала на нього,— мовив він,

Я заперечливо похитав головою:

_ Дівчинка приходила сюди, щоб побути самій, посидіти біля ручая, помріяти зі своєю лялькою і поспівати "Марія сиділа на камені". А ми тлумачили це по-своє-му — начебто вона чекає на когось.

Маттеї уважно вислухав мене.

— Хтось дав Аннемарі їжачків,— уперто й переконано проказав він.

— Справді, хтось дав Аннемарі шоколад,— погодився я,—Та мало хто може подарувати дитині цукерки. А те, що їжачки на дитячому малюнку означають трюфелі,— це тільки ваше припущення, і довести його ви не можете.

Маттеї і цього разу нічого не відповів. Він знов подався на узлісся, ще раз обійшов усю галявину, щось пошукав у купі листя, та швидко кинув шукати й повернувся до мене.

— Це типове місце вбивства,— сказав він.— Хіба ви не відчуваєте? Я чекатиму далі.

— Які дурниці,— відповів я, змерзлий, стомлений, пойнятий жахом і відразою.

— Він прийде сюди.

— Дурниці, безглуздя, ідіотизм! — у нестямі закричав я.

Маттеї ніби не чув.

— Ходімо до автозаправки,— сказав він.

Я зрадів, що нарешті піду з того проклятого місця. Сонце вже сідало, по землі простяглися довгі тіні, тільки долина палала в щирому золоті, а чисте небо ясніло блакиттю. Та все мені остогидло, я наче опинився на якійсь величезній поштовій листівці, зробленій без краплини смаку. Ми пішли. З лісу виринуло кантональне шосе, у відкритих машинах сиділи люди в барвистому вбранні—повз нас мчало багатство. В цьому було щось абсурдне. Нарешті ми дісталися автозаправки. Біля колонки в моїй машині куняв Феллер, на гойдалці зарюм-сана Аннемарі співала деренчливим голоском "Марія сиділа на камені", а на порозі, прихилившись до одвірка, стояв парубок, мабуть, робітник із цегельні: розхристана сорочка, волохаті груди, сигарета в роті й зухвала

Посмішка. Не звернувши на нього ніякої уваги, Маттеї пішов у маленьку кімнату, де оце ми з вами сиділи; я подався за ним. Маттеї поставив на стіл пляшку горц, ки, випив чарку, тоді ще й ще. Я не міг нічого пити— так мені все остогидло.

Геллер ніде не було видно.

— Важкувато мені буде впоратися,— мовив Маттеї., Хоча до галявини не так уже й далеко. Чи ви гадаєте краще чекати тут, на автозапразці?

Я нічого не відповів. Маттеї сновигав туди й сюди по кімнаті, пив і не зважав на те, що я мовчу.

— Тільки прикро,— мурмотів він,— що Геллер і Ан". немарі все знають, та якось воно владнається.

Надворі гуркотіла дорога, дівчинка мугикала "Марія сиділа на камені".

— Я йду, Маттеї,— сказав я.

Він пив собі далі й навіть не глянув на мене.

— Я чекатиму його тут або на галявині,— нараз оголосив він.

— Бувайте здорові,— сказав я і вийшов з їхньої хати, проминув парубка, дівчинку, дав знак Феллерові, що, сполоханий зі сну, мерщій під'їхав і відчинив мені дверцята.

— На Казармену вулицю,— звелів я.

Оце і вся історія, власне, та її частина, що в ній діє мій бідолашний Маттеї,— вів далі свою розповідь колишній начальник кантональної поліції.

(Тут, мабуть, слід пояснити, що наша подорож Кур-Цюріх уже давно скінчилась і тепер ми зі старим сиділи в ресторані "Кроненгалле", який він не раз приязно згадував під час своєї розповіді; обслуговувала нас, звісно, Емма, і влаштувалися ми під картиною Гублера, що Н уже повісили замість картини Міро,— словом, усе відповідало майоровим звичкам, навіть bollito milanese 1, яке підвезли нам ab voiture, то чого ж було тих звичок не підтримати? Отак минула четверта година, ми випили каву "партагас", як називав комендант свою пристрасть курити за чорною кавою гаванську сигару; до чарки "Резерв дю патрон" він пригостив мене ще однією порцією яблучного торта. Але, з іншого боку, треба — заради письменницької чесності й літературного ремесла — Да" ти чисто технічну довідку: розповідь балакучого старого

М'ясо по-міланському (іт.).

віддав, звичайно, не достеменно так, як почув, вже не каЖУчи ПР° те' щ? ми Г0В0РИЛИ німецько-швейцарською говіркою; в тих місцях, де старий розповідав не зі свого погляду і не ПР° те> Щ° він сам пережив, а об'єктивно відтворював події, приміром, у сцені, де Маттеї дає свою обіцянку,— в таких місцях доводилося втручатися, міняти форму, причому я найдужче дбав про те, щоб не перекрутити подій, а викласти матеріал старого за законами красного письменства, аби він став придатний до друку).

— Звісно, я ще не раз приїздив до Маттеї,— вів свою розповідь колишній комендант,— і дедалі більше впевнювався, що Маттеї не мав слушності, коли заперечував провину мандрівного крамаря, бо в наступні місяці й роки не сталося жодного такого вбивства. Ну, та що казати: чоловік пустився берега, спився, здурів; не можна було ні допомогти йому, ні щось змінити; хлопці вже недаремно вночі крутилися, свистіли навколо автозаправки; неподобство дійшло до того,

що граубюнденська поліція зробила кілька облав. Я мусив розповісти моїм колегам щиру правду, після чого вони заплющували на те очі або й зовсім не дивилися. Завжди вони були розважніші за нас. Так воно все й пішло своїм фатальним шляхом, а наслідок ви бачили самі під час нашої подорожі. Все ад дуже сумне, а надто що й мала Аннемарі не стала краща за матір,— можливо, саме через те, що кілька організацій заходилися її рятувати. Дівчинку влаштовували в притулки, та вона щоразу тікала назад, до автозаправки, де Геллер два роки тому відкрила цю злиденну пивничку; Дідько його знає, як вона видурила на неї дозвіл, у кожному разі, це вже остаточно занапастило дівчину. Вона взялася робити те, що й мати. Чотири місяці тому Аннемарі повернулася з виправної колонії, де відбула цілий рік, але так і не порозумнішала. Ви бачили її, то й годі про це. Певне, ви вже давно питаєте себе, який стосунок має моя розповідь до критики на ваш виступ і чому я назвав Маттеї генієм. Ваш подив цілком зрозумілий. Ви можете заперечити, що оригінальний здогад буває не за-вжди слушний, та ще й геніальний. Авжеж, я навіть уявляю, що діється в вашій письменницькій голові. Ви хитро собі міркуєте: треба, щоб Маттеї переміг, спіймав убив-*№, і ось уже готовий блискучий роман чи кіносценарій, *ДЖе завдання письменника — показувати явища в такому ракурсі, щоб крізь них просвічувала вища ідея; такий ракурс, тобто успіх Маттеї, зробить мого бідолаху

детектива не тільки цікавою, але, так би мовити, біблій, ною постаттю — якимось сучасним Авраамом, що віриТь і сподівається, а безглузда історія про те, як хтось, пере, конаний у безневинності винного, розшукував неіснуючо, го вбивцю, обернеться на історію, сповнену високого глуз, ду; у сяйві справжньої поезії винний крамар постане невинним, неіснуючий вбивця почне існувати, і події, щ0 наче глузували з сили людської віри й людського розуму, тепер звеличуватимуть ту силу; байдуже, чи саме так насправді точилися події — найважливіше врешті, що такий перебіг подій теж цілком можливий. Приблизно так я уявляю собі плин ваших думок і навіть передбачаю: цей варіант моєї історії такий позитивний і повчальний, що невдовзі вийде на люди — як роман чи кінофільм. Загалом ви перекажете все так, як

спробував розповісти я, тільки, звісно, куди краще, ви ж бо фахівець. А наприкінці справді знайдеться вбивця, здійсниться надія, переможе віра, і розповідь навіть стане сприйнятною для християнського світу. Та ще можна й дещо пом'якшити. Я пропоную, наприклад, щоб Маттеї, тільки-но виявивши трюфелі й збагнувши, яка небезпека загрожує Аннемарі, не став надалі використовувати дівчинку як принаду — чи то з високої людяності, чи то з батьківського почуття до дитини; він вирядить Аннемарі з її матір'ю в безпечне місце, а на галявині біля струмка всадовить ляльку. З лісу, осяяного призахідним сонцем, грізно й урочисто вийде до уявної дитини вбивця, чарівник Аннемарі, радіючи нагоді знову поорудувати бритвою; збагнувши, що попав у диявольську пастку, він розлютиться до нестями, кинеться у двобій із Маттеї, з поліцією; а кінчатиметься все — даруйте мені цю лірику — зворушливою розмовою пораненого комісара з дівчинкою, коротенькою розмовою, кількома уривчастими словами. А чого ж, дівчинка може втекти від матері й податися до любого чарівника, навстріч своєму неймовірному щастю; отож після всіх цих жахів нарешті засяє світлий відблиск ніжної людяності й чарівної, неземної поезії. Та ви напевне сфабрикуєте щось зовсім інше; я вже трохи знаю вас, хоча, поклавши руку на серце, скажу, що Макс Фріш куди ближчий мені; вас може спокусити саме безглуздість, те, що хтось вірить у безневинність винного і шукає вбивцю, якого взагалі може не бути, як це ми вже досить певно визначили із ситуації. Та ні, ви вигадаєте щось жахливіше за дійсність, вигадаєте тільки заради втіхи та ще аби поглумитися з нас, поліції. Маттеї справді знайде вбивцю, кого-небудь з-поміж ваших куМЄдних святих, наприклад, лагідного сектантського проповідника, абсолютно безневинного і взагалі нездатного вдіяти щось зле, та саме тому, за вашим лихим задумом, на нього впаде підозра. Маттеї вколошкае цього святого дурня, всі свідчення збігатимуться, по то-му щасливого детектива оголосять генієм і відсвяткують його повернення до нас. Це теж можливо. Бачите, яК я вгадав ваші задуми. Але ви не думайте, що моя балаканина навіяна тільки вином "Резерв дю пат* рон",— до речі, ми п'ємо вже другий літр,— гадаю, ви зрозуміли, що я збираюся ще розповісти кінцівку цієї історії, хоч і всупереч власному бажанню. Не буду від вас приховувати, що ця історія, на жаль, має розв'язку, і то

нікудишню, як ви, мабуть, здогадалися, таку нікчемну, що ви нею не скористаєтесь у порядному романі чи фільмі. Вона така сміховинна, безглузда й тривіальна, що ви її знехтували б, якби надумалися записати мою розповідь на папір. Та мушу щиро признатися: розв'язка насамперед промовляє на користь Маттеї, показує його в справжньому світлі, як геніальну людину, що бачить сховані від нас життєві обставини і, пробившися крізь гіпотези й здогади, наближається до законів, яких ми ніколи не можемо збагнути, хоч вони й керують життям. Звісно, тільки наближається. Бо саме тому, що ця жахлива розв'язка виявилася, на жаль, чимось непередбаченим, коли хочете, випадковим,— геніальність Маттеї, його плани і вчинки привели врешті до куди прикрішого абсурду, аніж той випадок, коли, на думку Казарменої вулиці, він був помилився. Немає нічого страшнішого, ніж коли геній падає, спіткнувшись об якусь дурницю. Але в таких випадках усе залежить від того, як геній ставиться до сміховинної дурниці, що через неї він упав, зважає на неї чи ні. Маттеї не хотів зважати. Він хотів одного — Щоб його розрахунок справдився. Отож він мусив сфальшувати дійсність і задовольнитися порожнечею. Моя розповідь кінчається дуже сумно, це, власне, найбанальніше З усіх можливих "рішень". Що вдієш, часом буває і таке. В житті буває і ще гірше. Ми — чоловіки, ми маємо зважати на це, озброюватися проти цього і перш за все — Усвідомлювати собі, що в боротьбі з безглуздям, яке неминуче виявляється дедалі виразніше й дужче, ми тільки

тоді не зазнаємо поразки, тільки тоді сяк-так влаштує своє життя на цій землі, коли покірно визнаємо це без. глуздя. Наш розум вельми вбого освітлює навколишні дійсність. А в тих сутінках, де кінчається царина розуму ховається все парадоксальне. Тільки не сприймаймо ци привидів як "речей в собі", що існують поза межами людського духу, або ще гірше: не розглядаймо їх як гандж, що його можна виправити,— то була б помилка яка спокушала б нас із своєрідної впертої моральності відкинути світ; не пробуймо запроваджувати в життя не* схибні витвори нашого розуму, бо саме ця несхибна до-вершеність була б ознакою вбивчої фальші і доказом діл, ковитої сліпоти.

Даруйте, що я в свою прегарну історію вставив цей коментар, з філософського боку, знаю, небездоганний. Але дозвольте мені, старому, обміркувати все пережите, хай навіть думки мої ще не сформувалися як слід; і хоч я служив у поліції, та все-таки намагаюся бути людиною, а не вислюком.

Минулого року і, звісно, знов у неділю, я мав на виклик одного католицького священика відвідати кантональну лікарню. Це було напередодні мого виходу на пенсію, в останні дні моєї службової діяльності; власне, справи вже перебрав мій наступник, не Генці — йому, на щастя, не вдалося досягти цього, незважаючи на його Гот-тінгер,— а чоловік небуденний і сумлінний, по-цивільному людяний, що на такій посаді тільки можна вітати.

Мені зателефонували просто додому. Я погодився приїхати, бо йшлося про важливе повідомлення: його хотіла зробити якась жінка, що вмирає в лікарні. Такі випадки в нас трапляються часто. Я виїхав сонячного, проте холодного грудневого дня. Все навкруг було голе, похмуре, невтішне. Наше місто в такі хвилини важко стерпіти, А тут ще й дивись, як умирає людина! Тож я понуро пройшовся кілька разів парком навколо "Ешбахерсь-кої Арфи", перше ніж зважився таки зайти до будинку. Пані Шрот, терапевтична клініка, приватне відділення. Палата виходила вікнами в парк. В ній було повно квітів — троянд, гладіолусів. Крізь вікна з напівспущени-ми фіранками на підлогу падало скісне сонячне проміння. Біля вікна сидів дебелий пастор із грубим червоним обличчям і сивою кудлатою бородою, а в ліжку лежала

рЄНька жіночка із зморщеним личком, ріденькими, бі-Сями як молоко косами, неймовірно тендітна і — цевид-Л0 було з усього — страшенно багата. Коло ліжка стояв якийсь складний апарат, мабуть, медичний прилад, до нього з-під ковдри тяглося безліч гумових рурок. Прилад потребував уважного контролю медичної сестри; тож че-оеЗ певні перерви вона заходила до палати, мовчазна й уважна, і тоді нам доводилось уривати розмову,— цю обставину треба зазначити наперед.

Я привітався. Стара подивилася на мене уважно й дуже спокійно.

Обличчя в неї було немовби вощане, неприродне, але ще напрочуд сповнене життя. Хоча вона тримала в жовтих поморщених пальцях чорну книжечку з золотим обрізом, певне, молитовник, важко було повірити, що ця жінка незабаром помре, таку незламну життєву силу випромінювала вона, попри всі рурки, що повзли з-під її ковдри.

Пастор не підвівся з місця. Порухом руки, величним і водночас незграбним, він показав мені на стілець коло ліжка.

— Сідайте,— сказав пастор, і коли я сів, од вікна, де проти сонця вимальовувалася його дебела постать, знову почувся його бас: — Пані Шрот, розкажіть панові все, що вам треба розповісти. Об одинадцятій почнемо вас соборувати.

Пані Шрот усміхнулася. їй дуже прикро, що довелося мене потурбувати, ґречно почала вона дуже тихим, але напрочуд виразним, навіть бадьорим голосом.

— То для мене ніякий не клопіт,— збрехав я, переконаний, що бабця має намір пожертвувати гроші на небагатих поліцейських чи щось подібне.

Історія, яку вона хоче мені розповісти, почала стара, зовсім дріб'язкова, невинна, такі випадки, либонь, часто трапляються в багатьох родинах, та ще й не раз, тому вона геть забула за неї, але тепер, перед дверима вічності, під час своєї останньої сповіді згадала, цілком випадково, бо саме перед тим приходила онука її єдиного хрещеника з квітами, в червоній сукенці,— а патер Бек чо-гось розхвилювався і почав вимагати, щоб вона неодмінно розказала цю Історію мені, тільки навіщо, адже все В}ке давно минулося, та коли його превелебність вважає...

— Розповідайте, пані Шрот,— почувся глибокий бас °Д вікна.— Розповідайте.

У міських церквах задзвонили на кінець казання; дзвін лунав глухо, здалеку. Ну, вона спробує. І стара* скільки ще мала сили, пустилася торохтіти. Давненько вже вона нічого не розповідала, хіба що Емілеві, її синові від першого чоловіка, та потім Еміль помер од су. хот, тут не було ніякої ради. Тепер він був би оце такий, ЯК я, чи скорше такий, як патер Бек; та вона уявить собі, що я її син, і патер Бек теж, а вже після Еміля знайшовся Марк, однак він через три дні помер, бо народився вавчасно, шестимісячний, і лікар Гоблер сказав, що то для бідолашного тільки на краще.

Така плутана балаканина тривала ще довго.

— Розповідайте, пані Шрот, розповідайте,— мовив басом пастор, нерухомо сидячи біля вікна. Час від часу він, наче Мойсей, погладжував правицею пелехату сиву бороду, женучи теплу хвилю часникового духу. — Незабаром треба соборуватися.

Нараз обличчя в старої набрало гордого, справді аристократичного виразу, навіть трохи підвелася голівка, очі заблискотіли. її дівоче прізвище — Штенцлі, освідчила стара, дід її був полковник Штенцлі, під час сепаратної війни він командував відступом на Ешольцмат, а її сестра побралася з полковником Штюссі, в першу світову війну він входив до складу Цюріхського генерального штабу, був на "ти" з генералом Ульріхом Віллесом і особисто знайомий з кайзером Вільгельмом, про це я, мабуть, уже чув.

— Авжеж,— знуджено мовив я,— певна річ.

"Яке мені діло до старого Віллеса й кайзера Вільгель-ма,— думав я.— Кажи вже мерщій про свою духівницю. Якби хоч можна було закурити!

Маленька сигара "Зюр-дік" була б дуже доречна, пахощі джунглів трохи притлумили б дух лікарні й часнику".

А пастор уперто й невтомно дуднів:

— Розповідайте, пані Шрот, розповідайте.

Хай мені буде відомо, повела стара далі, й обличчя їй перекривилося з люті й ненависті, що в усьому винна її сестра із своїм полковником Штюссі. Сестра старша ва неї на десять років, тепер їй дев'яносто дев'ять, і вже сорок років, як вона повдовіла, то їй належить вілла на Цюріхберзі, а також акції фірми "Браун-Бовері", та й половина Вокзальної вулиці у неї в руках,— і раптом із вуст старої линув каламутний потік, чи радше водоспад, такої брудної лайки, яку я не наважуюсь повторити. Вона а>к трохи підвелась 1 бадьоро замотала своєю старечою голівкою із сніжно-білими патлами, сама до нестя-ми радіючи з того виверження люті. Потім вона трохи заспокоїлася, бо, на щастя, прийшла медсестра: о, пані Шрот, не можна хвилюватися, лежіть спокійно. Стара послухалась і тільки ледве махнула рукою, коли ми лишилися самі. Усі ці квіти, сказала вона, надсилає їй сестра, аби тільки її подратувати, бо ж сестрі добре відомо, що вона не зносить квітів і ненавидить марнотратство; але вони ніколи не сварились, як я, може, думаю собі, вони вавжди люб'язні й привітні одна до одної, зрозуміло, тільки через зловтіху; ця риса притаманна всім Штенцлі, вони всі були чемні, хоч і ненавиділи одне одного, їхня чемність — тільки метод дратувати і гризтися до крові, та й добре, бо якби не ця їхня дисциплінованість, то була б не родина, а справжнє пекло.

— Розповідайте, пані Шрот,— нагадав, знов уриваючи її, пастор,— незабаром треба соборуватися.

А я мріяв уже не про мізерну "Зюрдік", а про свою велику "Баянос".

Дев'яносто п'ятого року вона побралася із своїм любим Галюзером, небіжчиком, дзюркотів далі невпинний словесний потік; Галюзер був доктор медицини в Курі. Уже те не сподобалося сестрі та її полковникові, мовляв, він не справжній аристократ,— вона відразу це помітила, а як полковник помер від грипу, невдовзі після першої світової війни, сестра стала зовсім нестерпна і зробила зі свого мілітариста справжній культ.

— Розповідайте, пані Шрот, розповідайте,— нагадував пастор, нітрохи не виявляючи нетерпіння, хіба лиш тихе невдоволення, що вона так мішає все докупи: а я куняв собі і часом аж скидався зі сну.— Не забувайте, що треба соборуватися, розповідайте, розповідайте.

Та все намарне. Жіночка теревенила, лежачи на смертному одрі, теревенила невтомно, без упину, дарма Що в горлі їй свистіло, а під ковдрою було повно рурок; теревенила, перестрибуючи з одного на інше.

Я гадав, наскільки взагалі ще міг гадати, що почую якусь незначну історію про послужливого поліцейського, а потім стара повідомить про дарчу на кілька тисяч франків — аби подрочити свою дев'яностодев'ятилітню сестру; я вже подумки приготував навіть слово подяки, рішуче здолав неймовірне бажання покурити і, щоб зовсім не впасти у відчай, наперед тішився тим, як мені смакуватиме аперитив і традиційний обід із дружиною й дочкою в "Кроненгалле".

Одразу по смерті чоловіка, покійного Галюзера, те-ревенила тим часом стара далі, вона побралася зі Шротом, тепер теж покійним. Тоді він був у них за шофера й садівника і взагалі порав усю роботу, яку в великому старому домі найкраще справувати чоловікові, приміром, топив груби, лагодив віконниці тощо, і хоч сесfра начебто не заперечувала і навіть приїхала в Кур на весілля, та, звісно, той шлюб її обурював, вона знає напевне, але сестра й знаку не подала, знов-таки їй на злість. Отак вона стала пані Шрот.

Стара зітхнула. Десь у коридорі медичні сестри співали різдвяних пісень. Трохи послухавши їх, стара заговорила знову:

— Так, у нас із моїм любим небіжчиком був справді гармонійний шлюб, хоча йому, може, й важче було, ніж я собі уявляю. Покійний Альбертик мав двадцять три роки, коли ми побралися, він народився якраз у дев'ятисотому році,— а мені вже сповнилося п'ятдесят п'ять. Та для нього, сироти, то була найкраща рада; мати в нього була... та я не хочу й казати про неї, а батька ніхто не знав, навіть на ім'я. Свого часу мій перший чоловік узяв Альбертика шістнадцятирічним хлопцем, у школі йому велося важко, ніяк не міг навчитися читати й писати. Одруження все розв'язало в найкращий спосіб, про вдовицю ж завжди щось плетуть язиками, хоч у мене з любим покійним Альбертиком ніколи нічого не було, навіть як ми побралися, воно й зрозуміло при такій різниці в роках; але коштів я мала небагато, треба було заощаджувати, щоб прожити на орендну платню з моїх будинків у Цюріху й Курі; а хіба ж покійний Альбертик, не дуже меткий на розум, міг би витримати сувору боротьбу за місце в житті? Він би загинув, а треба ж жити за Христовими заповідями. Тож ми з ним і жили, як годиться; він порався в хаті і-в саду, такий великий, ставний і дужий чоловік — це вже я похизуюся,— тримався гідно і завше був чепурненько зодягнений; мені не доводилося червоніти за нього, хоч він майже нічого не говорив, хіба: "Добре, мамуню, авжеж, мамуню", зате був. слухняний і пив мало, а їсти любив, особливо локшину, взагалі всякі борошнясті страви й шоколад. Шоколад вія страх як любив. А взагалі він був добрий чоловік і все життя був добрий, принаймні слухняніший і миліший,

аніж той шофер, що з ним через чотири роки одружилася моя сестра, забувши про свого полковника, а шоферові сповнилося тоді тільки тридцять років.

Стара хвилю помовчала, мабуть, трохи-таки втомившись, а я й далі простосердо чекав дарчої на користь бідних поліцейських.

— Розповідайте, пані Шрот,— почувсь од вікна пасторів голос, незворушний і невблаганний.

Пані Шрот кивнула.

— Розумієте, пане,— мовила вона,— в сорокових роках почало щось діятися з покійним Альбертиком, я не знаю, що йому сталося, либонь, розумом стерявся. Він став якийсь тихий і мовчазний, утупиться кудись очима й мовчить цілий день, але все справував, що належало, тож я і не дуже лаяла його; тільки цілими годинами він ганяв десь на своєму велосипеді — може, то на нього так війна вплинула або те, що його не взяли на військову службу. Хіба ж ми, жінки, знаємо, що в таких випадках діється з чоловіками? До того ж він ставав дедалі ненажерливіший; щастя, що ми мали своїх курей і кролів. Ось тоді й учинилося з моїм покійним Альбертиком те, про що я повинна вам розповісти. Вперше це сталося наприкінці війни.

Вона замовкла, бо до палати ввійшла медсестра з лікарем, і обоє заходилися то біля приладу, то біля неї. Лікар був білявий німець, наче з кольорової книжки, веселий, життєрадісний, він чергував у неділю і саме обходив хворих. "Як ви почуваєтеся, пані Шрот, ви завше герой, аналізи чудові, надзвичайно добре, надзвичайно, тільки не треба хвилюватися!"

І він подався далі, сестра поспішила за ним, а пастор нагадав:

— Розповідайте, пайі Шрот, розповідайте, об одинадцятій треба соборуватися.

Та це начебто зовсім не обходило старої.

— Кожного тижня він їздив до Цюріха, возив курячі яйця військовій дамі, моїй сестрі: бідолашний покійний Альбертик прив'язував кошика ззаду на велосипеді Ч надвечір повертався додому, а виїздив удосвіта,

десь о шостій чи о п'ятій, завжди гарно вбраний, у чорному костюмі, на голові — круглий капелюх. Усі приязно віталися до нього, коли він їхав через Кур і далі, до міста, співаючи свою улюблену пісню "Я хлопець швейцарський, я край свій люблю", було це серед літа, через два дні після федерального свята, сонце добре пражило, { він повернувся додому аж за північ. Я чула, що він довго порається й миється у ванній кімнаті, пішла туди й бачу, що покійний Альбертик весь у крові і одяг його теж! "Господи, Альбертику, що з тобою скоїлося?" — питаю. А він тільки глипнув на мене та й каже: "Нещасний випадок, мамуню, нічого, йди спати, мамуню". Я пішла собі спати, тільки мене здивувало, що його ж начебто не поранено. А вранці, коли ми сиділи за столом і він їв яйця, як завжди, четверо, і хліб із мармеладом, я прочитала в газеті, що в кантоні Санкт-Галлен зарізано маленьку дівчинку, очевидно, бритвою, і тоді я згадала, що вночі у ванній він мив і свою бритву, хоч голився звичайно вранці, і тут мені сяйнув здогад, я суворо глянула на покійного Альбертика і сказала: "Альбертику, ти вбив дівчинку в кантоні Санкт-Галлен, правда?" Він кинув їсти яйця, хліб із мармеладом та солоні огірки, і сказав: "Еге, мамуню, так уже судилося, мені був із неба голос", — і знову заходився їсти. Я зовсім стерялася від того, що він такий хворий, та й дівчинку мені було жалко, я навіть надумала зателефонувати лікареві Зіхлеру, не старому, а його синові, він теж тямущий і чуйний, та потім згадала за сестру, як би вона тішилася, це ж було б для неї найбільше свято; тоді я вельми суворо й рішуче взялася до покійного Альбертика й категорично заявила, щоб такого більше ніколи, ніколи, ніколи не було, і він сказав: "Добре, мамуню".— "Як же це сталося?" — спитала я. "Мамуню,— сказав він,— я часто зустрічав дівчинку в червоній сукенці, з білявими кісками, коли їздив до Цюріха через Ватвіль, правда, я робив великий гак, але відтоді, як я побачив ту дівчинку під гаєм, то завжди мусив робити гак, так звелів мені голос із неба, мамуню. І голос казав мені погратися з дівчинкою, дати їй шоколаду, а тоді я вже мусив убити дівчинку, це теж голос із неба звелів, мамуню. По тому я подався в сусідній ліс і пролежав там під кущем, доки споночіло, а тоді повернувся до тебе, мамуню".— "Альбертику,— сказала я,— більше ти не їздитимеш велосипедом до моєї сестри, яйця слатимемо поштою".— "Гаразд, мамуню",— сказав він,

намастив ще скибку хліба мармеладом і пішов на подвір'я. Треба мені звернутися до пастора Бека, зміркувала я, хай він суворо поговорить із покійним Альбертиком, та коли я визирнула з вікна й побачила, як покійний Альбертик працює на пекучому сонці, тихо

Л трохи сумно, як лагодить крільчатник і замітає подвір'я" то подумала: що сталося, те сталося. Альбертик чудова людина, серце в нього добре, а такого вже ніколи більше не станеться.

До палати знову зайшла медсестра, перевірила прилад, поправила гумові рурки, а стара лежала в подушках,'начебто геть знесилена.

Я боявся дихнути, піт заливав мені очі, та я не зважав на те; тоді раптом мене обсипало морозом. Я видавався сам собі вдвічі смішнішим, тим що чекав од баби дарчої; а тут ще купа квітів, червоні й білі троянди, вогнисті гладіолуси, айстри, цинії, гвоздики,— де тільки їх подіставали,— і ціла ваза орхідей, безглуздих, пихатих, і сонце за фіранками, і непорушний дебелий пастор, і дух часнику; зненацька мені схотілося здійняти галас, заарештувати стару, та все це не мало б ніякого сенсу, от-от почнуть її соборувати, і я мовчки сидів у святковій одежі, урочистий і безпорадний.

— Розповідайте далі, пані Шрот,— терпляче нагадав пастор,— розповідайте далі.

І стара знову заговорила.

— Покійному Альбертикові справді покращало,— повела вона спокійним лагідним голосом, наче розповідала двом дітям казку, де лихе й безглузде відбувається в такий самий чудесний спосіб, як і добре.— Більше він не їздив до Цюріха, та коли скінчилася друга світова війна, ми знову змогли користуватися своїм автомобілем, що я його купила тридцять восьмого року, бо машина покійного Галюзера вже зовсім вийшла з моди, і тепер покійний Альбертик возив мене в нашому

"б'юїку". Якось ми поїхали навіть до Аскони, в "Тамаро", і тоді я подумала: коли його так тішить машина, то хай він знов їздить до Цюріха, на машині не так небезпечно, тут треба пильнувати дороги, та й голосу з неба не почуєш, тож він знову почав їздити до сестри, возив їй яйця, а часом і кроля, завжди старанно й сумлінно, як він усе робив. Та, на жаль, одного разу він раптом знов повернувся пізно вночі; я зразу ж пішла до гаража, бо запідозрила щось лихе, останнім часом він часто почав цупити з бонбоньєрки трюфелі. І справді, я знайшла покійного Альбертика в гаражі, він саме мив машину всередині, а там геть усе було в крові. "Альбертику, ти знов убив дівчинку",— сказала я дуже суворо. "Мамуню,— мовив він,— заспокойся, це не в Санкт-Галлені, а в Швіці, так звелів голос із неба, у цієї дівчинки теж була червона сукенка й біляві кіски". Та я не заспокоїлась і повелася з ним іще суворіше, навіть розгнівалася. Заборонила йому тиждень їздити на машині й надумала конче йти до пастора Бека, але ж моя сестра страх як зраділа б, та зась! — і я взялася ще пильніше наглядати за бідним Альбертиком; два роки збігли спокійно, а тоді він іще раз таке саме вчинив, бо мусив коритися голосові з неба, бідолашний покійний Альбертик, він був такий пригнічений і так плакав, але я відразу про все довідалася, бо ж із бонбоньєрки знов почали щезати трюфелі. Та дівчинка була з Цюріхського кантону, теж у червоній сукенці з білявими кісками, просто не віриться, як матері необережно вдягають своїх дітей.

— Ту дівчинку звали Грітлі Мозер? — спитав я.

— Авжеж, її звали Грітлі, а попередніх—Соня й Еве-лі,— відказала стара.— Я всі імена запам'ятала. А покійному Альбертикові ставало дедалі гірше, він робився якийсь неуважний, доводилося по десять разів усе йому загадувати, цілий день лаяти, наче якогось хлопчиська, та ось у сорок дев'ятому році чи в п'ятдесятому, вже добре не пам'ятаю, одне слово, через кілька місяців після Грітлі він знову став якийсь неспокійний, нічого не спра-вував, навіть у курнику не прибирав, і кури так кудкудакали, наче сказилися, бо він же їм їсти майже не давав, а сам щодня по обіді ганяв на "б'юїку", казав, що їде провітритися, та раптом я побачила, що з бонбоньер ки знову почали щезати трюфелі,

тоді я його вистежила і, як покійний Альбертик крадькома зайшов до їдальні, з бритвою в кишені, наче з авторучкою, я підійшла до нього і сказала: "Альбертику, ти знову знайшов дівчинку",— "Я чув голос із неба, мамуню, дозволь мені ще тільки раз, останній, бо що голос із неба велить, те й треба чинити, а в неї теж червона сукенка й біляві кіски".— "Альбертику,— сказала я суворо,— я не можу цього до-іволити, де та дівчинка?" — "Недалеко звідси, на автозаправній станції,— мовив покійний Альбертик,— дуже, дуже тебе прошу, матусю, дозволь мені послухатися голосу з неба". Та я рішуче заперечила: "Нічого не вийде, Альбертику, ти ж мені обіцяв. Іди негайно поприбирай у курнику та насип курям". Тоді покійний Альбертик розгнівався, вперше за все наше шлюбне життя, а воно ж було таке гармонійне, і почав кричати, що він тут за наймита, отакий він був тоді вже хворий, і побіг із трюфелями й бритвою до нашого "б'юїка", а за чверть години мені зателефонували, що він наскочив на вантажну машину й загинув, прийшов патер Бек і поліцій-ний вахмістр Бюллер, він був дуже ласкавий, тому я й відписала в своїй духівниці п'ять тисяч франків поліції в Курі и п'ять тисяч — цюріхській поліції, у мене ж тут будинки на Вільній вулиці; з'явилася, звісно, також моя сестра зі своїм шофером, аби завдати мені прикрості і зіпсувати весь похорон.

Я сидів, не зводячи зі старої очей. Ось і дарча, якої я сподівався. Але тепер це здалося мені ще більшим знущанням.

Аж ось прийшов професор із лікарем та двома сестрами, нас попросили вийти, і я попрощався з пані Шрот.

— Бувайте здорові,— збентежено мовив я, не замислюючись над тим, що кажу; я прагнув тільки одного — мерщій звідти вийти.

На відповідь стара захихотіла, а професор здивовано глянув на мене; сцена була неприємна, і я зрадів, що можу нарешті залишити стару, пастора, всю компанію, і вибіг у коридор.

Там було повно відвідувачів з пакунками й квітами, пахло лікарнею. Я тікав. Вихід був уже недалеко, от-от я опинюся в парку. Та назустріч мені вже йшов коридором кремезний чоловік із круглим дитячим обличчям, у святковому чорному костюмі і в капелюсі, перед себе він котив у кріслі на коліщатках старезну жінку, що вся аж трусилася.

Вона була в норковому хутрі, і в обох руках тримала вдоровенні оберемки квітів. Мабуть, то й була дев'яно-стодев'ятирічна сестра зі своїм шофером, і я перелякано дивився їм услід, аж поки вони зникли в приватному відділенні: тоді я майже побіг, вискочив надвір і помчав через парк, повз хворих у кріслах із коліщатками, повз тих, що видужували, повз відвідувачів, і трохи заспокоївся тільки в "Кроненгалле", над супом із печінковими Фрикадельками.

Просто з "Кроненгалле" я.подався до Кура. На жаль, довелося взяти з собою дружину й дочку, була ж неділя, і я пообіцяв перебути з ними пообідній час, а щось пояснювати мені не хотілось. Я мовчки вів машину на недо-зволеній швидкості, сподіваючись іще щось урятувати...

Та біля автозаправної станції моїй родині довго чекати не довелось. У пивничці була справжня веремія,

Аннемарі саме повернулася з виправної колонії, навколо неї роєм роїлися якісь непевні хлопці. Маттеї сидів на своїй лавці в самому комбінезоні, хоч як було холодно, й курив сигару. Від нього тхнуло абсентом.

Я підсів до нього й коротко розповів усе. Та дарма. Він ніби й не чув мене, і я, трохи повагавшись, вернувся до свого "опель-капітана" й поїхав у Кур; дружина й дочка зголодніли й нетерпеливилися.

— То був Маттеї? — спитала дружина, що, як завжди, нічого не знала.

— Маттеї.

— А я гадала, що він у Йорданії.

— Він не поїхав туди, люба.

У Курі ми насилу знайшли, де поставити машину. В кондитерській було повно-повнісінько людей, переважно з Цюріха, вони напихали собі животи, пітніли, їхні діти галасували, однак ми відшукали собі місце й замовили чай з тістечками.

Та моя дружина покликала кельнерку назад:

— Принесіть, будь ласка, ще двісті грамів трюфелів. І здивувалась, коли я не схотів їх їсти. Ні за що в

світі.

А тепер, добродію, робіть із цієї історії все, що вам заманеться. Еммо, рахунок!